Вестник за критика, дебати и културни удоволствия

К

Бр. 41 (52), година II, 13 декември 2019 г., 12 стр., 3 лв.

www.kweekly.bg

За мъдростта и преживяната болка Пита Лили Маринкова, отговаря Надежда Нейнски - на страници 6-7

За площад *Света Неделя*. Как се прави конкурс в ерата на социални медии и архитектурен популизъм - Анета Василева - на страница 5

И самородно злато, и алхимичен продукт. Критици разговарят за Фестивала *Златен ритон* - на страница 9

Разговор със Стейси Кент - на страница 2

Кадър от *Лист хартия* на Ася Кованова

Думи срещу думи

Стара тайна - нов документ

Дора Конова. „Лора, Яворов и аз". Съставител Петър Величков, изд. Библиотека България, С., 2019

Повече от половин век този документ беше нещо като публична тайна и отдавна трябваше да е излязъл наяве. Неговата липса до днес доказва колко малко желание и енергия за работа из архивите са останали сред българските изследователи. Части от ръкописа са публикувани през 1977 г. във в. *Труд*, после публикацията е прекратена с намеса „отгоре". Новото издание на „Романът на Яворов" от 2019 г. извади на показ странната липса и ето че веднага след него, по щастливо стечение на обстоятелствата, се появиха в дългоочаквана книга спомените на Дора Конова, за няколко месеца и Грозева-Кремен. Публикацията и трудното разчитане дължим на Петър Величков, а стилното и богато художествено оформление – на Капка Кънева. Наистина, някой може да си помисли, че има нещо нередно, дори нечестно да се ровиш в чужди интимни тайни. И все пак в желанието да опознаеш другия има и елемент на опита да се взреш – ако не точно в себе си, то поне в общите механизми на човешкото преживяване.

Дора Конова – прословутата „малка годеница" от любовния триъгълник, в който умира Яворов, замисля да каже своя дума по събитията, в които се оказва въвлечена, почти веднага след техния трагичен финал. От ръкописа, както и от думите на нейната племенница Мария Цанкова става ясно, че дълго е трупала свой собствен архив. В него има, от една страна, изрезки от всякакви документи и писания в пресата, както и спомени, които сама е събирала от различни свидетели. В това отношение тя странно прилича на Кремен; изглежда, че оцелелите развиват подобни травми и потребности под натиска на чувството на вина. Има, от втора страна, и едно тайнствено, винаги заключено дървено сандъче, с което не се разделя до последния си дъх в старческия дом през 1971 г. – истински реликвариум, в който лежат снимки и дребни предмети. Самото писане е започнало късно, може би още през 30-те и със сигурност в началото на 40-те години. То представлява скритият, алтернативен живот на тази душевно прегоряла жена, макар че външно нещата изглеждат наред, поне до един по-късен момент: тя завършва своите естествени науки, а после и Художествената академия, реализира се като дизайнер на тъкани и малки пластики. За разлика от някогашния си съпруг, Дора не умее да пише добре. И макар че докъм средата се старае да придаде на спомените си черти на последователен наратив, целостта постепенно се разпада в несвързан архив. Трудно е да се прецени кой точно пише разказа: 19-годишното момиче с непосредствен поглед върху ставащите събития, вече зрялата жена, обременена с техните обществени последствия и със своите лични травми, или възрастната жена, която пресъздава миналото под диктовката на късни, не винаги рационални настроения и потребности. Във всеки случай има две доминиращи и последователно изтеглени линии, които почти не се влияят от времето.

Едната е тази, която попречва на спомените да бъдат публикувани преди 1989 година. Тя чертае алтернатива на онова, което знаем или бихме искали да знаем за своя голям и любим поет. Може би колективната памет винаги работи така: под всеки светъл паметник се крие тъмното мазе на един човешки живот.

Втората линия за мен лично беше неочаквано тягостна и може би затова съм склонна да я отдам на по-късни или поне по-субективни наслоения в съзнанието на авторката. Тя изгражда със злостно упорство образа (дочувам отглас от мита за една разглезена буржоазна дама) на Лора Каравелова като честолюбива, суетна, капризна и повърхностна случайна съпруга на един истински (и затова невинен) мъж. Усилията да се мотивира това внушение подробно и убедително нерядко звучат като неприятното бъбрене на откровено клюкарство. Кремен също не е пощаден от последствията на тази линия: добре че не доживява да прочете как е представен като крадец на килими от един турски магазин след превземането на Одрин. И все пак спомените на Дора Конова са непреодолим документ на нашето минало. Те свидетелстват за големи личности и събития. Свидетелстват и за това, че редом с голямото върви малкото, а човешкото остава някъде по средата между голямо и малко, горе и долу.

Милена Кирова

Избрани

Театрална работилница

***Сфумато* 2009 - 2019**

Мария Вандова,

Никола Вандов

Художник **Венелин Шурелов**
Издателство *Нике*
Цена 25 лв.

Мишел Фуко

Употребата на удоволствията

II том на ***История на сексуалността***

Превод и послеслов
Антоанета Колева
Художник **Яна Левиева**
Издателска къща *КХ - Критика и Хуманизъм*
Цена 25 лв.

Признание

Обичам Театрална работилница „Сфумато".

Не мога да скрия тази любов, тя е публична и дори документирана с вградения ни труд (на екипа ни: Мария Вандова, Венелин Шурелов и моя милост) в създаването вече на два дебели тома, посветени на „Сфумато".

„Сфумато" е мечта за театър, мечта на двама режисьори, които имаха своите признати завоевания и преди създаването на този театър, но на които вече намереното не им стигаше, имаха несекваща потребност да провокират себе си, да провокират и нас.

Създаването на „Сфумато" даде мощна глътка въздух на целият ни театър. Заинатяването, себеотдаването (все си мисля за онзи, който рязал от петите си, за да храни орлицата, та да го отведе до горната земя) на Маргарита Младенова и Иван Добчев ни дариха с така необходимите ни аргументи, че стагнацията е преодолима, че жаждата за непрекъснато търсене е не само продуктивна, но и заразителна. Техните открития по пътя бяха нужни на българския театър – за да повярва в себе си, в потенциала си, във възможността да бъде любопитен към самия себе си, към собственото си развитие.

Вече 30 години в „Сфумато" пробват дали има театрална жила в неизвестните масиви, дали надникването в Човека не може да бъде продължено и по други пътища на изследване, дали променящото се време не изисква радикална смяна в самата установка на търсенето. Тези пътища и пътечки водиха до различни резултати, но посочете ми поне един наш театър, в който вече 30 години успешните спектакли да преобладават!

Вече 18 пъти „Сфумато" организира своите ежегодни Малки сезони. Няма друга такава възможност на младите, на току-що пристъпващите към Храма да получат щедра публичност, да съпоставят търсенията си, пристрастията си, уменията си. Най-успешните им усилия получават и възможността системно на играят на сцената на „Сфумато". Заедно да натрупват умения и любопитство към различното – това пък им дават многобройните ателиета, организирани от „Сфумато" – включително с водещи от други страни. Безценна дейност, която среща интереса не само на младите.

Огледайте се наоколо. Министерството на културата, представете си само!, прави всичко възможно да стимулира комерческия театър. Някои театри се опитват да оказват посилна съпротива и плодовете ѝ са някои отделни много интересни спектакли. Но „Сфумато" устоява вече 30 години на натиска на комерсиалността в театъра, търпейки не малко лишения и ограничения. Това печелеше понякога на „Сфумато" и неприемане, и дори дребнава завист.

Но на обичащите театър, на вярващите в необходимостта от театър вдъхваше вяра, надежда и любов. За тази любов ставаше дума в началото на тези няколко реда.

Никола Вандов

9 770260 344411

Ходене по буквите

Трендафилов, Владимир. „Получих живота си". Художник Надежда Олег Ляхова. София: Издателство за поезия „ДА", 2019. Цена 12 лв.

Читателите на „К" вече познават послеслова на Кристин Димитрова към събраното „Получих живота си" от броя ни от 27 септември т.г. А от корицата на книгата нашата наблюдателка проф. Милена Кирова заявява: „Противно на едно възможно очакване, поезията на Владимир Трендафилов не е "професорска", т.е. не е ерудитска, самодоволно зареяна в простора на безкрайното знание. Тъкмо обратното, тя е поезия на затворените пространства, на възпрените пътища, на безплодните опити за срещи с околните. В нея говори самотният, вглъбен в своите надежди и страхове, затворен в себе си модерен човек. Това я прави строго лична, но тъкмо крайностите на личното преживяване преливат в подвига на споделения опит." Как като редактор на книгата усетих своя приятел Владо, когото загубихме на 8 май т.г.? Мощен ум, той гледаше в огледалото на собствените си стихотворение с потиснатост, но в никакъв случай с примирение. Светът бързо изстива - и поезията на Владо остана онази лаборатория, в която с изящните формулировки на истината той експериментираше със самия себе си. Строга, безпощадна вивисекция, от която всичко изглежда свръхестествено ясно - и най-после на мястото си. Премиерата на „Получих живота си" от Владимир Трендафилов ще бъде на 20 декември т.г. от 19 часа в Младежкия театър. Така бих искал тогава да чуя гръмогласния смях на Владо...

Радослав Чичев. „Светкавици". Графично оформление Росица Ралева. София: Издателство за поезия „ДА", 2019. Цена 12 лв.

Радослав Чичев принадлежи на вълна поети, която днес щастливо узрява. Той, Мирослав Христов, Иван Димитров, Ясен Василев, Стефан Иванов... не се превърнаха в група за натиск. Не атакуваха литературния канон, за да бъдат припознати от него. Тези момчета, добри момчета, имат не литературни, а свои собствени бащи. Нещо повече, знаеха, че са заченати с любов – както пише Чичев. Но в нашето време няма любов, а много студ, както пише в друго стихотворение. И изобщо, темата за студа знаково се появява в творчеството на най-добрите от връстниците му. Както и темата за сърцето. Тези добри момчета стихват все повече. Стихотворенията им – и особено на Чичев – стават все по-бистри, направо кристални, прецизни като изразност. И непретенциозни. Силата е смирена. Попарена, ако щете. Само привидно попарена. Но почитта към живота е все по-голяма – по-голяма от автора, по-голяма от поезията. Има не само човешка доброта – има доброта на поезията. И безспорно майсторство. Ние сме свикнали българската литература да громи бащите. Но във втория цикъл иде реч за загубата на реалния баща на автора. Стихотворенията са разтърсващи. Нежност, прямота, сдържаност, отчаяние, могъщество – всичко в няколко реда, в един ред. С приковаваща ни конкретика. Мъртвият баща вече живее в сина. По-силен от сина. И в това няма абсолютно никаква литература. Няма „Баща ми в мен". Има живот, има смърт – и отново живот. И изведнъж буквалността се пречупва - и става монументална метафора.

М.Б.

Успех на Софийската филхармония във Виена

„Когато един оркестър наистина се грижи за своята звукова култура", „Софийската филхармония убеди Виена" - такива бяха част от заглавията на не малкото отзиви във виенската преса след концерта под диригентството на Найден Тодоров на 5 декември в „Музикферайн". Въпреки препълнената с предколедни концерти и големи музикални събития Виена (на следващия ден - Вердиевият Реквием с Виенската филхармония и Рикардо Мути, в Операта – премиерата на нашумялата „Орландо" на Олга Нойвирт, първата в историята на Виенската опера творба на жена композитор), „Златната зала" бе препълнена до последния стол на допълнителните редове от двете страни зад органа, имаше и над 150 правостоящи. Сред публиката - Рикардо Мути, Саша Гьотцел, Фридрих Пфайфер, Росен Гергов, Йоан Холендер, колеги музиканти, дипломати, чуждестранни гости, звучат немски, английски, италиански, японски езици... И много българи – тукашната диаспора и специално пристигналите за концерта от България. Сияещи лица в бляскавата в светлина зала, викове „браво" и повече от десет минути аплодиране на крака. Истински триумф на диригент и оркестър! С една, подходящо балансирана между по-рядко изпълнявани и познати творби, великолепно издържана програма. Владигеровата рапсодия „Вардар" бе изляята с енергичен порив и пълната яркост на оркестровия звук. Много различна „Жар птица" на Стравински – в широка динамична амплитуда, от едва доловими пианисими до мощно фортисимо, с колоритна, темброво нюансирана импресионистична палитра и почти визуално внушение за сценична жестика. И „Из новия свят" на Дворжак, изградена в единно цялостно дихание, с релефно изведени линии, а втората част, с постигнатата сериозна, дълбоко въздействаща лирика, заслужено бе изпратена със спонтанни аплауси.

Със същия успех бе посрещнат и концертът на 7 декември в красивия старинен Загреб. Огромна зала на името на „Ватрослав Лисински" (създателят на първата хърватска опера в средата на XIX век), препълнена с отбрана, аристократично елегантна и разбираща публика и дълго нестихващи овации. И тук филхармониците под талантливата палка на Найден Тодоров отново демонстрираха своя висок потенциал - един оркестър, наистина вписващ се в съвременните европейски стандарти.

А. П.

Петък рано утрин

Борисов открива телевизията

Премиерът Борисов откри Америка! Откри и какво значи „покритие" в телевизията. В „Лице в лице" по bTV обясни на Цветанка Ризова, че той ще е по-добър разследващ журналист от всеки друг, защото е бивш полицай. Борисов отиде лично да провери дали Доналд Тръмп има дупки по лицето, както го били показвали по CNN. И като се върна, седна пред Цветанка Ризова да разкаже какво е това медия, каква е силата на телевизията и да съобщи новини. Например за брата на Гешев.

Този път обаче интервюто с Борисов не е смешно. В него, отвъд дупките на Тръмп и пудрата на Ризова, има два пласта. Единият пласт се свежда до смъмрянето от страна на премиера към журналистката какво е пропуснала да гледа. В това смъмряне имаше премиерска игра с бездомни хора, на които общината дава покрив, а някакви четири жени били протестирали срещу общината.

Цветанка Ризова каза, че не е проследила тази новина. Да хванеш журналист, че не се интересува от сюжетите на бедността, е трик, който винаги работи. Попадайки в тази клопка, журналистката се самоелиминира от студиото. Най-вероятно премиерът дори не може да си представи, че някой може да предпочита да мръзне в студа, но да не бъде хигиенизиран. Но Ризова само каза, че не е проследила този сюжет... Борисов използва объркването на Ризова, за да каже, че братът на Иван Гешев е личната охрана на президента Румен Радев и е игра за медиите неподписването на указа за главния прокурор от страна на президента. И пак попита: „Вие не знаехте ли?". Ризова не знаеше. Този път е добре да й помогнем - не е и нужно да знае, защото няма такова нещо като „лична охрана". Брат Гешев е част от НСО.

Малко по-късно същият чудещ се на протестиращите жени мъж в студиото обясни, че били дали 15 млн. лева за ремонт на руските самолети само за да изглеждаме страшни, докато дойдат американските. Но Ризова беше вече обезоръжена и не питаше нищо.

Интервюто на Борисов в „Лице в лице" по bTV не беше изненадващо с това, което се случи. Борисов и друг път е обяснявал как той най-добре би коментирал мач от Шампионската лига или е учил Хекимян как да си задава въпросите. Различното този път беше в обяснението, че той не ходи в БНР, защото протестира срещу радиото! И за БНТ било същото, но все пак на 7 месеца веднъж ходел при Бойко Василев. „Това е моят протест!", каза Борисов. Толкова време вече никой не е усетил липсата му!

В интервюто на Борисов имаше втора, много съществена част.

Премиерът каза, че олигарсите си създават издания, за да не бъдат закачани за нищо. И затова той утре щял да си направи сайт или телевизийка, ако искал да бъде недосегаем. Като олигарси посочи Делян Пеевски, Иво Прокопиев, Сашо Дончев...

Не друго, а свободата на олигарсите дава основание на Борисов за пореден път да твърди, че „свободата на медиите в България е толкова голяма!" Затова той е изискал от САЩ да му пратят човек. Ако вярваме на всичко казано в „Лице в лице", САЩ пращат човек у нас да следи за енергетиката и друг човек, който да следи за медиите, защото Борисов така е казал – да пратят! Сякаш САЩ съществуват само за това – да пратят човек до Луната, а след това – до България! Той бил извикал човека от САЩ, за да се уреди веднъж завинаги въпросът с тая свобода. Човекът щял да каже какви са параметрите и издателите щели да седнат и да сключат споразумение. Но Борисов на автоцензурата не можел да повлияе. Борисов нарича „автоцензура" това, че даден собственик на медия забранява на журналист да прави, примерно, някакъв репортаж. Това обаче се нарича натиск! Автоцензура е друго нещо.

Всичко това се случи, докато Борисов обясняваше колко книги е чел Сотир Цацаров и как Иван Гешев, за разлика от него, бил... по-оперативен. Ето, това вече е автоцензура! Подборът на хората, с които си се обградил, го доказва.

Жана Попова

Стейси Кент

На места, където иначе не бих стигнала

На 28 декември т.г. от 20:00 ч. в Градски дом на културата „Борис Христов" в Пловдив, заедно с оркестъра на Опера Пловдив и музикантите, които я придружават в световно ѝ турне, световноизвестната джаз певица **Стейси Кент** ще изпълни специална програма, която включва и песни от последния ѝ албум I Know I Dream: Orchestral Sessions (2017 г.)

Организатор на събитието е Държавна опера Пловдив, със съдействието на Plovdiv Jazz Fest.

Стейси Кент е част от музикалната сцена над 20 години и има повече от 2 милиона продадени албума. Концертирала е в над 50 държави. Тя печели множество награди, включително *Джаз вокалист на годината* през 2001 от Джаз наградите на BBC.

Разговор със Стейси Кент

- По образование сте литератор. С какво дипломата по сравнително литературознание споява вашите музикални вкусове и ориентации?

- Има пряка връзка между моята университетска специалност и онова, което правя в пеенето – и тя е в нестихващата, съкровена любов към думите и историите. Продължавам да изпитвам радост, когато открия колко свързани сме всички ние, независимо откъде идват историите ни. Човешката природа ме запленява - затова бях привлечена към литературата, затова съм привлечена към песента. Връзката тук е на всички нива. И не са само историите – понякога в дадена песен може да ме помами самото звучене на думите. Думите са прекрасни, когато зазвънят във въздуха. Такива неща си мисля, когато мисля за някой поет (или разговарям със свои приятели-поети). Човек може да чете поезията сам за себе си, но аз искам да я чуя прочетена на глас, да чуя как думите плуват във въздуха, как бавно отзвучават, да усетя сладостта на звука.

Говоря за значимостта на текста, но това не значи, че ритъмът, мелодията и хармонията не са също толкова важни – разбира се, всички елементи на песента са важни. Но трябва да се влюбя в текста.

- Пеете на английски, френски и португалски. Какво специфично у вас изразява всеки един от тези езици?

- Радвам се, че ме питате това, защото всеки от тези езици носи нещо различно. Всички с повече от един език знаем, че макар личността и чувствителността ни да си остава същата, все пак е неизбежно да произнесеш думите по различен начин в съответствие с физическото изговаряне на звуците в устата и гърлото. На френски аз съм същият човек и все пак, когато изпявам думите, мускулатурата е различна и това се отразява (макар и дискретно) на отношението, което се създава. Във френския се използват повече мускулите в предната част на устната кухина; така артикулацията влияе и на начина, по който се чувствам. Нямаше да знам това, ако не говорех чужди езици; но аз ги говоря и те биха ми липсвали ужасно, ако трябваше да пея само на един от тях. Имам нужда от всички, защото те ми разкриват различни аспекти от самата мен. Очевидно е, че обичам да разказвам историите си някак интимно и това се усеща независимо от езика, от размера на залата или географските координати. В сърцевината на всичко, което правя, е самият акт на общуването – и се стремя да предам това независимо от езика.

- Какво у вас промени работата ви с Казуо Ишигуро? И какво смятате, че вие променихте у него?

- Дълго е за разказване. Това беше една неочаквана повратна точка в работата ми и, да, тя донесе огромни промени. Запознах се с Ишигуро случайно. Не се познавахме, но в една игра по радио БиБиСи той избра моя песен сред тези, които би взел със себе си на самотен остров до края на живота си. После аз видях в новините, че е фен на работата ми и бях на седмото небе, защото отдавна бях почитателка на неговата. По онова време (2001 г.) вече бях прочела три негови романа. Но когато след време се срещнахме, не ставаше въпрос само за удоволствието от творчеството на другия, а и за споделено разбиране, което направи възможно сътрудничеството ни. Намерихме как да пишем музика заедно – по онова време бяхме само приятели, но той ми казваше неща, които му звучаха много смислено, разбираше ме като певица, като интерпретаторка на истории. Виждаше моята героиня като една пътешественичка, която се движи по света, без да принадлежи никъде, разговаря със себе си, опитва се да си изясни нещата. Казах му, че неговите творби, дори когато са най-болезнени и тъжни, винаги са ми оставяли едно малко прозорче надежда. Казахме си още много неща, разбирайки, че по тези теми са основите на нашето сътрудничество. И така, той и Джим Томлинсън (мой съпруг и композитор на тези песни) започнаха да създават точно тези светове за мен. Те често бяха изповедни – една жена говори на себе си и на един любим, който ѝ е липсвал. Песните на Томлинсън и Ишигуро ми дадоха на сцената свобода да споделя скоростта на живото изпълнение и атмосфера. Това беше много важен елемент за мен, той ми даде възможността да разширя пресъздаването на живото пеене, да променя настоятелността на чувствата. Толкова сме благодарни, че срещнахме Ишигуро, а това, че се получи случайно, прави нещата още по-прекрасни. Непрекъснато ми напомня, че животът е пълен с всевъзможни неочаквани случки, които чакат зад ъгъла – никога не знаеш кога ще срещнеш човек, който ще промени живота ти.

А дали е променило нещо и в него – това е въпрос за самия Ишигуро. Но мисля, че на него му хареса моментът на съвместност, който иначе не му е присъщ, защото писателството е занимание за сам човек. И на тримата ни беше толкова приятно да работим заедно! Седяхме и разговаряхме за музика, за идеи, за живота и всичко останало; и изведнъж се появяваше идея за следващата песен. Обожавам това. А то продължава и до ден днешен.

- Как се живее в едно музикантско семейство? Могат ли да бъдат отделени личния от професионалния живот с Джим Томлинсън?

- Не, определено не могат да бъдат разграничени и така ни харесва. Да, спираме да пътуваме от време навреме и имаме домашен живот, но, въпреки това, музиката пробива във всеки аспект от него, дори извън турнетата. Например, когато се събудим, отиваме в кухнята за кафе и пр., а китарата и флейтата са там и някой от нас ги взема, обсъждаме песни, идеи, аранжимент, свирим малко боса-нова. Или пък отиваме на разходка из Скалистите планини и докато вървим, неизбежно стигаме до разговор за идеи. Всъщност, най-добрите от тях ни хрумват именно в такива ситуации. И двамата се вдъхновяваме от майката Природа и затова е съвсем естествено разговорите ни да се случат навън, сред природата. Виждала съм много снимки на Жобим, който се разхожда из ботаническата градина в Рио почти до дома си, и мога да си представя колко е разхождал и композирал там, преди да се прибере при пианото си. За нас пък е това – вървим и разговаряме...

- По какво разпознавате джаза? Има ли той национална специфика?

- Трудно е да се опише джазът, толкова история се е изляла в неговото създаване и пресъздаване до ден днешен. Можем да говорим за ритъма, за хармонията, за онова, което го различава от другите жанрове, но това е тема, твърде голяма за този кратък разговор, затова ще избера само един аспект. За мен джазът е готовността да оставя музиката и музикантите ми да ме отведат на места, където иначе не бих стигнала. Аз, например, работя с различни пианисти и всеки от тях има своя собствена история, свой характер и свои идеи. За мен е вълнуващо да чуя различните начини, по които ще интерпретират една и съща песен. Хармонията и мелодията са същите, но въпреки това, всеки създава различно настроение и вселена. А когато пея с тях, аз естествено изпълнявам същите текстове и мелодии към конкретната песен и макар промените да са дискретни, нещо мъничко може да обърне напълно начина, по който се чувствам. Обичам този аспект от работата ни в джаза. Нищо от това не е насилено, аз съм изпълнителка на песни, разказвачка, тъй че за мен импровизацията не е толкова ключова. Не полагам специални старания да правя нещата различни. И все пак, всеки път, когато пея, дори песента да е същата, непрекъснато се случват микроскопични промени и открития. Всичко, което правим, дори да повтаряме едни и същи неща, има за цел да откриваш, да проникнеш до сърцевината и да видиш какво още се крие там. Дори да вървиш по една и съща пътека, да се движиш по траектория, която си изминавал безброй пъти и пак да видиш конкретно клонче, което си подминавал десетки пъти, без да го забележиш. Може някоя сянка около дървото внезапно да го е накарала да изпъкне. И тогава се чудим как сме го пропуснали. И след като веднъж сме му обърнали внимание, след като сме усетили очертанията му, вече е невъзможно да не го видим, то става част от пейзажа и остава с нас завинаги. Що се отнася до националните специфики, естествено е да ги има, но в наши дни те са все по-размити, защото пътуваме толкова лесно, слушаме музика от различни места, към които не сме имали достъп в ранните години на тази музика. Аз, например, съм израсла с повече музика от Бразилия, отколкото от собствената си страна. Неизбежно е влиянието на Жоао Жилберто, Том Жобим, Еду Лобо и пр. да ми се отрази повече от тенденциите в моята родина.

- Какво предизвиква у вас най-голяма естетическа радост?

- Най-много ме вдъхновява светът на природата. Живеем в Скалистите планини и няма ден, в който да не съм абсолютно омаяна от тяхното великолепие. Не е само визуално, изпитвам радост от звуците на този свят: да вървиш и да чуваш земята под краката си, шума на дърветата през различните сезони, покоя преди изгрев слънце (често ходим в планината призори, за да хванем този момент), совите пред прозореца на спалнята ни нощем. Сред природата се чувствам у дома си. Но, разбира се, когато съм на пътя, аз съм заобиколена от музика. Там с хармония ни изпълват звуците на оркестъра. Няма нищо по-въодушевяващо. Точно това ще имаме шанса да правим в България! Ние петимата ще дойдем и ще се присъединим към вашия оркестър в Пловдив. Ще бъде прекрасна вечер.

Въпросите зададе **Марин Бодаков**

Превод от английски **Зорница Христова**

Заветите на Цветан Тодоров

„Философът Цветан Тодоров е добре познат у нас благодарение на преводача му Стоян Атанасов, превел почти всички негови книги. Но Тодоров е четен и коментиран „на парче". Това, което ни се иска, е да хвърлим обобщаващ поглед върху наследството му." Така **Ивайло Знеполски** обясни целите на международната конференция **„Цветан Тодоров: от кое място говори l'homme dépaysé?"**, провела се на 27 и 28 ноември в Софийския университет.

Конференцията бе 23-ото издание на Научния форум „Софийски диалози", организиран от Дом на науките за човека и обществото под научното ръководство на Ивайло Знеполски и Александър Кьосев, с подкрепата на фонд „Научни изследвания" при Философския факултет на СУ и Френския институт в България.

В нея взеха участие изследователи от Франция, Италия, Белгия, Великобритания и България, като специален гост бе френският философ **Люк Фери**, получил титлата Доктор хонорис кауза на Софийския университет ден преди конференцията.

„Не познавам друг европейски мислител, който два пъти да е бил на върха на научната мода и два пъти на момента да се е отказал от нея" – започна **Александър Кьосев**. Той уточни, че в началото на 80-е години Тодоров два пъти е канен в престижни американски университети да чете лекции, но домакините му са смаяни – той, известният структуралист, чете за завладяването на Америка. В същото време, американските студенти като реки се стичат на лекциите му. Това е началото на така нареченото „обръщане към постколониалната критика". Но вместо Тодоров да остане в този канон, той постъпва по същия начин, по който и когато е в епицентъра на френския структурализъм. Избира свой собствен път.

А какъв е той, може да се разбере от книгата „Дълг и наслада" - единствената биографична книга на Цветан Тодоров, резултат на 25 часа интервюта с журналистката **Катрин Портвен**, която бе на конференцията и говори за портретираните от философа герои. Онова, което най-вече го интересува от живота им, е преодоляването на личностните им катаклизми. Както се разбра от доклада на **Люк Фери**, Тодоров, също като него, е смятал идеята за щастието за абсурдна. Иначе и двамата философи са на едно мнение за четирите критерия за добър живот, първите от които са извлечени от Омировата „Одисея": **1**. Да си преодолял страховете си от смъртта (Калипсо обещава на Одисей безсмъртие и вечна младост, ако остане при нея и не се върне при Пенелопа, но той отказва); **2**. Да живееш в сегашния момент (когато Одисей най-накрая се завръща при Пенелопа, има усещането, че божествата са разтегнали времето); **3**. Да си дадеш сметка, че си частица от вечността, живеейки в хармония със себе си и вселената. **4**. Да мислиш какъв свят ще оставиш на децата – не на своите собствени, а на човечеството като цяло. Последният критерий е свързан с хуманизма.

По отношение на идеологията на хуманизма при Цветан Тодоров, Ивайло Знеполски посочи, че той следва разбирането на Русо, че човекът по природа е добър. Тодоров демонстрира тази своя убеденост в книгата „На предела", пишейки за концлагерите като за лабораторна ситуация – място, където голяма част от лагеристите проявяват морални добродетели. За Тодоров в лагера няма два вида човеци – едните морални, а другите – не; просто всеки е ту единият, ту другият – и това се дължи на свободната воля. Оттук и резервите на Тодоров към тезата за абсолютното зло и противопоставянето му на понятието „баналност на доброто". А по отношение на надзирателите, Тодоров смята, че те не са лишени от морал, а просто следват друг морал.

В този контекст, философът **Боян Манчев** говори за големия въпрос на Тодоров – как да се разграничи „добрият от лошия хуманизъм". Според него, това може да се направи благодарение на идеята за регулативната роля на разума и на наложителното обвързване на Тодоров с Кант и Сартр. Оттук Манчев защити тезата, че отстояването на хуманизма означава неговата радикализация. Но радикализация не като екстремизъм, а като завръщане към корените на човека – когато е имал потенциала да създаде философски идеи за собственото си съществуване, достигайки до идеята за достоен живот, но не като привилегия и догма, а като възможност.

А че Тодоров се съпротивлява на догматизма, е видно от неговите портретни очерци. За тях говори преводачът му **Стоян Атанасов**, давайки примери с „Непокорни" и „Триумфът на твореца". С изключение на очерка за Сталин, написан по материали от „Дневника" на Георги Димитров, всички портрети свидетелстват за засилен афинитет между Тодоров и героите му. Но ако търсим автобиографичното в писането му за другите, то, според Атанасов, трябва да прочетем заключителните думи в очерка за Реймон Арон - откровение за изследователския метод и за моралния код на Тодоров: „Реймон Арон – вместо да пали сърцата – е искал да просветлява умовете. Просветлението, което носим, прилича по-скоро на трептящия пламък на свещта, която постоянно палим, а не толкова на светкавицата", обобщи Атанасов.

От своя страна, социологът **Боян Знеполски** коментира, че в последните произведения, като „Непокорните", например, където Тодоров изгражда портретите на Нелсън Мандела, Александър Солженицин, Борис Пастернак, Едуард Сноудън и т.н., той прилага теоретичната си схема, основна за хуманизма – аз-ти-те, но допуска асиметрия. А именно: макар и да разпознава в тези биографии собствените си ценности, Тодоров едва ли би видял в тях личния си път, „тъй като има разлика между изгубеното и отхвърленото „ние" по силата на собствен избор или на обстоятелствата, и преодоляването и надмогването на „ние" в процеса на социалната съпротива", отбелязва Знеполски.

А културологът **Александър Кьосев**, който анализира мястото, от което Цветан Тодоров говори като учен, мислител и моралист, поясни, че то е биографично, но тъй като философът осъзнава ограниченията му, го превръща в място, от което всеки би говорил. В последна сметка, всички опити за универсализация остават частични, неуниверсални, пълни с досадни локални предразсъдъци, говорещи от конкретни, ограничени места. И въпреки това, има нещо морално съблазнително в опита на Тодоров да разшири собствения си опит чрез изследване. Биографично мотивираните му изследвания приличат на опит да изкачи връх, откъдето хоризонтът не изчезва, а се ширват все нови гледки. Същественото е, че мястото не остава статично и ако изследването е истинско – рисково интелектуално приключение, то неизбежно става част от биографията. Това, по думите на Кьосев, прилича на кръг: ученият разсъждава върху морални проблеми, за да може моралистът в него да му напомни, че няма хуманитарно изследване, което да не е сломено в лична страст. От своя страна, ученият напомня на моралиста, че ценностите никога не са догми и всяка ценност подлежи на изследване в името на моралния императив и истината.

„Може би този парадоксален кръг, който не е порочен, е вариант на херменевтичния кръг. И в него се състои заветът на Тодоров към хуманитаристиката. Дали тя го е последвала или не, е друг въпрос" – обобщи Кьосев и остави чакащите отговор с надежда за следваща конференция.

К

От пръв поглед

Разголени души

„Болка и величие" (Dolor y gloria), 2019, Испания, 113 минути, сценарист и режисьор Педро Алмодовар, продуцент Агустин Алмодовар, оператор Хосе Луис Алкайне, художник Анчон Гомес, музика Алберто Иглесиас. В ролите: Антонио Бандерас, Асиер Ечеандия, Пенелопе Крус, Леонардо Сбараля, Хулиета Серано, Нора Навас, Сесилия Рот и др.
Награди: за мъжка роля на Антонио Бандерас от Кан, 2 от ЕФА - за мъжка роля на Антонио Бандерас и за художник на Анчон Гомес.
Показан на Киномания
Разпространява „Про филмс"

Не знам доколко новият филм на Педро Алмодовар е вдъхновен от „8 1/2" на Федерико Фелини, но е фокусиран върху фрустрирания, брадат кинорежисьор на средна възраст Салвадор Майо (Антонио Бандерас), втренчен във физическите си болки. След злополучен филм, той не снима. Но не щеш ли, среща едновременно си актьор Алберто Креспо (Асиер Ечеандия), с когото не са разговаряли години наред заради друсането му. Така Салвадор започва да утолява болките с хероин, а Алберто, на когото ужасно му се играе, измолва от него съкровен текст за постановка. В театъра се оказва едновременният любим на режисьора Федерико (Леонардо Сбараля) – красив мъж, също с брада. Срещата им със Салвадор е трогателна. Междувременно режисьорът си спомня детството с болевата и енергична майка (Пенелопе Крус), с която през 60-те живеят на село в пещера, или последните ѝ дни (Хулиета Серано). Като малък, Салвадор е извънредно интелигентно дете, което учи на четене и писане местен каменоделец, чието тяло го вълнува. Днес той му се явява отново във вид на рисунка. Салвадор се опитва да спре хероина и да се помири с миналото и себе си. И когато не отива на уречената прожекция на своя филм, общува със зрителите през телефона.

В „Болка и величие" има автобиографични елементи, но, както казва в интервю Алмодовар, „доста са, но не повече от 20%". За разлика от „Всичко за майка ми" (1999), „Завръщане" (2006) или „Кожата, в която живея" (2011), „Болка и величие" е по-строг и по-тъжен филм, а колоритът му – изискан и доста по-тъмен. Тръгва мудно, едва се издържат анимациите с болестите му, но после, след срещата с Алберто, филмът набира скорост. Най-вълнуващият момент е диалогът между Салвадор и Федерико – тук наистина има и болка, и величие. И усещане за неизбежен край. Антонио Бандерас, актьор и приятел на Алмодовар от десетилетия, е неизразимо прекрасен. Той е и не е Алмодовар – изважда неподозирана дълбочина, уязвимост, крехкост. Пенелопе Крус е слънчева и всеотдайна, както обикновено. Както казва Алмодовар, „Много са личните моменти и затова се постарах да се обкръжа с актьори, които смятам за мое семейство: Пенелопе, Антонио, Хулиета Серано, Сеселия Рот... Живописта в дома на моя персонаж са картини от дома ми, самият дом е копие на моя апартамент. Беше ми важно да се чувствам в павилиона като у дома си и актьорите да са ми родни хора".

„Болка и величие" е поредната експанзия на най-обичания днес испанец в киното. След като в „Лошо възпитание" (2004) се разправи объркано с демоните на своето юношество, сега Алмодовар изкусно отпраща към реминисценции и загуби, перверзии и искреност, село и столица, физиология и емоции. За пореден път човешкото неслучване, според него, е приоритет на мъжете, а жените се оправят сами. Разголените души пробиват. „Болка и величие" е величав на фона на еретичния блудкаж „Свалки в облаците" (2013). Филмът обая критика и публика в Кан, а на Киномания напълни зала 1 на НДК. Вълнува, но кинематографизмът му не е толкова величествен, както е във „Всичко за майка ми", например. Надявам се Педро Алмодовар да не свършва до тук. Има още с какво да ни разсмее или разплаче.

Антонио Бандерас в кадър от *Болка и величие*

Геновева Димитрова

Кръстан Дянков 2019

Зорница Христова получи **наградата за превод „Кръстан Дянков".** Тя заслужи отличието за превода си на **„Кладата на суетата"** от **Том Улф** ("Лист", 2019). Победителят беше определен от жури в състав доц. д-р **Ани Бурова**, доц. д-р **Бойко Пенчев** и доц. д-р **Мария Пипева**.

Тази година в състезанието участваха Боряна Даракчиева за превода на „Онзи в мен" от Сам Шепърд ("Лист"), Бистра Андреева за „Отивам си е възвратен глагол" от Тайе Селаси ("Жанет 45"), Герасим Славов за „Гладният прилив" от Амитав Гхош ("Жанет 45") и Стефан Аврамов за „Лунно сияние" от Майкъл Шейбон ("Еднорог").

Наградата се връчва ежегодно за забележителен превод от английски на български език на съвременен роман, издаден след 1980 г., с висока литературна стойност. Тя е учредена през 2007 г. от фондация „Елизабет Костова" и почита Кръстан Дянков (1933 - 1999), български преводач на американска литература от XX век.

К

Вградени ноти

Автопортрет с акордеон

Не зная защо правя неголямото, но безсмислено усилие да представям диск с нова музика от български композитор. Може би защото ще го направя за последен път, защото съвсем скоро няма да има място, където да го правя.

Дискът е с музика на **Симеон Симеонов Пиронков** и включва 4 относително скорошни негови пиеси. Бих нарекъл изданието „Автопортрет с акордеон", тъй като акордеонът доминантно присъства във всяка от пиесите – от участие в квинтет, през трио, дуо – та до голямо соло. В България акордеонът се свързва главно със сватби или с „Разтегни, Андрей, акордеона"; в Централна Европа пък той е нещо като „орган за бедняци". За величаво остаряващата нова музика обаче инструментът е един от последните и най-обичани фаворити. С удоволствие си спомням как прогледнахме тук за акордеона като инструмент на модерността на един забележителен концерт на Красимир Щерев на фестивала *МУЗИКА НОВА* през 2000. Добре, като за ново хилядолетие.

Музиката на Симеон С. Пиронков сякаш е в непрекъснато приближаване към нееднозначната, сложна простота на изказа при Симеон А. Пиронков. Импулсивна, крайна, изострена, с нечакани и шокиращи жестикулации, тази музика съдържа и нещо съкровено неизповедимо. Нещо неуловимо, а peine défigurée, нещо убягващо.

Въпреки ясната процесуалност, тук има и усещането за кръжене в лабиринта, толкова отчетливо при бащата-композитор. Минималните изменения на звуковите частици носят неусетно голямото време на промяната. Непостижима цялост се мержелее зад летящите звукови трески, които се конфигурират и разпадат в двойствен процес, който мога да определя като ритмическа центрофуга. Много изисканата работа със специфичните инструментални похвати, с детембрирането, със смесването и прехождането на тембрите е свързана нетривиално с опита на спектралната музика; пост-опит, манипулации на материала - без самия материал обаче... Познатото се приема като чуждо; новото – като привично: обърнат фокус. Фокусникът, който живее в тази музика, не обяснява тайните си, напротив, той сякаш отскача рязко от всеки опит за аналитично или медитативно взиране и ни предлага в отговор все нов и удивителен секрет. Това е музика с двойно дъно, а естетическите митничари откриват все нови и нови двойни дъна. Самите заглавия на композициите са попили съмнението, колебанието на границата, Янусовското, амбивалентното, заплитащо/разплитащото се. Skin.double, Fall/Wende, nach dem (vor)bild (oder vor?) – последната пиеса с пулверизираните звукосенки на Дебюси и Барток, едновременно сардонична и носталгична. Според или След?

Заплитане/разплитане... както в картините на Виейра да Силва; процес, който преодолява себе си, превръщайки се в лабиринт, лабиринт, из който кръжим – и това е всичко, лабиринт без параден вход и без изход за слугини. Музиката на Пиронков има свои ясни профил и ритмоцветове сред тази на неговите връстници (сред които съм и аз). Всеки копае сам своята композиторска леха, но колко много неща ни свързват – трескавостта, разсъждението, поливалентността, неокончателното, тревогата и насладата от разпада... смътно историчното

Протеевски универсален, разнолик като звук и артикулации, тънко чут, акордеонът е идеалният събеседник на струнните, духови и ударни инструменти тук. В това число – с китайския духов орган *шенг* в дискретната, но откровена красота на подобието във *Fall/Wende*. Стряскащи изревавания и нежно изплетени текстури, дълги вслушвания в променящия се звук, мощ и въздушност – всичко това има невероятна убедителност под ръцете на **Красимир Щерев**. Който свири тъй вглъбено и персонално, тъй „чутко", че може да се каже: това е Автопортрет с Красимир Щерев – и с останалите отлични музиканти: AMOS – трио, Wu Wei (шенг) и музикантите от ансамбъл *Musica Nova Sofia*.

Дискът е издание на *Gega New*.

Драгомир Йосифов

Образи и безобразия

В този скандал има нещо повече от скандала. До такъв извод стигнах, след като дълго се колебах дали и аз да се занимавам с банана на **Маурицио Кателан** (1960) и то на страниците на вестник „К", и то в предпоследния му брой. Но сякаш усещането за отказ на културата от собствените ѝ ценности, което се налага, свързва по някакъв начин изчезването на вестника с появата на банана.

Италианският художник-сатирик, извоювал си правото да използва кражбата и измамата като творчески методи, участва в седемнадесетото издание на фестивала-базар „Art Basel Miami Beach", определян като „надбягване за милиардери", с произведение (в три екземпляра), наречено „Комикът", което се състои от банан, купен „на място" и прикрепен с тиксо върху стената на една от галериите в Маями.

Скандалът, предизвикан от Кателан (кой ли пореден?), този път започва от пределната липса на усилие в създаването на произведението – къде-къде по трудоемко е до скулптираш папата „в детайл" и да го премажеш с парче метеорит, за да пародираш есхатологичната идея за Апокалипсиса; или дори да произведеш клозетна чиния от 18-каратово злато и да ѝ дадеш името „Америка", за да осмееш презокеанския опит с пари да се прави култура от отсъствието на такава. Страстите обаче се нагорещяват, когато два екземпляра от „Комикът" веднага са купени за по 120 000 долара, което качва цената на третия на 150 000 долара и предизвиква взрив от публикации в медиите (включително и в някои наши). Тонът е общ и е на почуда и омерзение – упреците са в цинизъм, безумие („Америка е полудяла"), социална безвкусица, проявяваща чудовищните неравенства в днешния свят.

Но в една по-специализирана интерпретация бананът на Кателан, въпреки и тъкмо заради незначителността си, започва да трупа значения. Като най-напред, разбира се, вследствие на устойчивата му фалическа символика, те са психоаналитични – в плана на страха от кастрация. После, също близко до акъла, идва ред на екологията – бананът е изчезващ вид или поне през последния век са изчезнали много негови сортове, някои от най-вкусните. Как да пренебрегнем и факта, че той е любим попартов герой в логиката на сладката риторика на вещите срещу репресивната риторика на думите – като се тръгне от Уорхол и се стигне до Баумгартел, който е правил всичко с банани и е слагал банан навсякъде, та даже и в дупето на Ердоган.

За банана на Кателан обаче са водещи не символизациите или отмяната им, а – в продължение на писоара на Дюшан, интересът към „машинарията" на естетическата комуникация. Въпросът на писоара преди един век е: какво е необходимо, за да твърдиш, че си създал изкуство; днес въпросът на банана е: какво е необходимо, за да твърдиш, че притежаваш изкуство. Не само създаването, но и притежаването му са станали концептуален жест и нищо друго не можеш да купиш, освен собственото си купуване. Утопизмът на размяната е присъщ на цялата „бранд-търговия" (вещ, произведена от виетнамски работник за половин долар с етикет на световна марка, се продава за хиляди долари), но в „Комикът" той е изведен до пароксизъм с миризма на изгнил банан за 120 000 долара.

Георги Лозанов

In memoriam

Стоянка, въобразена от нея си

(2.2.1922 – 6.12.2019)

Стоянка Мутафова е артистично чудо.

Беше от най-интелигентните ни актриси, но сякаш го криеше. Разказваше, че е била немирно дете, което предпочитало игрите на улицата пред уроците по пиано. Струва ми се, че беше вярна на онова дете в себе си до края. Каквото и да играеше, палавото непокорно същество си подаваше главата отвсякъде. Сама си изграждаше образа на някакъв безгрижен и безобиден хулиган, на някакво странно човешко бедствие, което буди смях и жалост. Тя „шиеше" своя си образ, създавайки го от материал на грубост, простотия, невъзпитаност и пошлост, с които я заобикаляше светът през целия ѝ живот. Тя се присмиваше на този свят и смехът ѝ беше оглушителен. Хората я обичаха, както се обича нещо, без което в живота ни ще има нещо по-малко... Раздаваше се до края – във всички смисли на този израз. Тя не можеше без сцената, а и сцената трудно ще се лиши от нея. Телевизия, естрада, вестникарски интервюта... – не знаеше умора. Сякаш не искаше да се прибере у дома, където да чете любимия Аристофан... Известно е, че извън сцената, комиците са тъжни. При нея това се чувстваше в очите ѝ...

Преди повече от 50 години тя, в ролята на Крокодила, уж смешно, но по-скоро горчиво, произнасяше, почти скандирайки думите на Йордан Радичков от „Суматоха": „Ние сме жената/на вечните времена!/ Прелъстявани сме, но сме и прелъстявали..."

Ето така, вярвам, се чувстваме всички: прелъстени и захвърлени в същия този живот, който тя така обичаше, но и над който така мощно се присмиваше...

Никола Вандов

Реплика на ножа

Не-рецензия

На този момент би следвало да се появи поредната ми рецензия за театър, която – по силата на историческата ирония – трябваше да бъде последната в нашия вестник. Но не би. Отказвам да пиша, защото няма за какво.

Досегашната продукция на софийския театрален сезон е отчайваща – в много отношения. Казано накъсо, няма нещо, което бих могъл да препоръчам от сърце и без куп уговорки. Веднага може да ми се възрази, че работата на критика не е да ликува или скърби в сърцето си, а да анализира. Отрицателните рецензии за какво са? Повод да разкажа история.

Преди години водих диспут с мой колега, професионална театрална теоретичка и историчка. Тя твърдеше, че за бездарните постановки не бива да се пише. Дори отрицателната рецензия, настояваше тя, е незаслужена реклама за съответното сценично недоразумение. Натрупваният опит ме принуждава да призная, че не аз съм имал право, а тя.

В общия случай днешният български режисьор или актьор не се нуждае от аналитичен поглед върху работата му. Не му хрумва, че критиката е съ-творение, добавящо измерения. Че е структурен и генеративен елемент от сферата, наречена „театър". За него всичко се изчерпва с „харесва ме", респективно „не ме харесва". Във втората хипотеза се захваща да дири причините и бързо ги намира: завиждам му, подкрепям други колеги, числя се към враждебна групировка, мразя го лично. За други основания няма как да се сети.

В споменатия дебат аз без друго отстоявах слаба позиция. Отчитайки описаната нагласа, заявявах, че денонсирането на критика е поне „защита на потребителя" – от безвкусното, пошлото, самодоволно некадърното. Днес нямам право да твърдя дори това.

Същинският зрител, зрителят-творец, все по-неохотно намира пътя към театралната зала.

Основателно. Нещата са стигнали дотам, че почти да няма пред кого да се „рекламира" негодното или да се аргументира чудото.

Залите се пълнят, преизпълват се от демонстративно нетеатрална публика. Ако същинският зрител все пак стъпи в театъра с надежда за навлизане в естетическа и екзистенциална дълбочина и плътност, сеансите купуват на билети плащат сценични действия за бърза консумация. Казано в резюме, тези клиенти изискват чалга-театър и най-често получават поръчаното.

Отблагодаряйки се със ставане на крака.

Чалгата не е естраден стил. Тя е форма на мислене и начин на наличие в света. Първи неин белег е съзнателно скъсване с всяка традиция. Основните ѝ характеристики са: едноизмерност; социална, комуникативна и семантична първосигналност; епидермална чувствителност и рационалност. Днес българският театър масово угажда на очакванията, формирани в този хоризонт, и послушно ги обслужва.

Това му поведение е в добър синхрон с актуалната държавна политика, изцяло насочена срещу висока култура. То е пряка функция на опростачването, последователно насаждано от държавната машина във всички социални сфери. Достатъчно е да се спомене, без да е единствен, ефектът от натиска за покриване на чисто количествени критерии (в театъра: брой зрители) при тотална качествена индиферентност. Така структурираният и финансиран театър е осъден на чалгизиране.

Не подлагам на съмнение искреността на театралните директори и техните екипи в желанието им със средства, акумулирани от производството на така наречените „касови спектакли", да правят после и едно-две достойни представления на сезон. За съжаление, това става все по-невъзможно.

Актьорите и режисьорите, продължително упражнявайки лесната, повърхностна и еднопланова сценична двигателност, се дисквалифицират в степен, по-висока даже от тази, видима при дългосрочно неангажираните им колеги. Силните таланти, необратимо пропилени чрез заработване по разни медийни „формати", са само видимата част от айсберга.

В така устроена ситуация, опитите за правене на сериозен, истински театър са в най-добрия случай трогателно плачевни. Стандартният резултат е опошляване на високата драматургия, чалгизиране и на онова, което по същество си е тоталният антипод на чалгата. И касовото, и „елитното" добиват вида на аморфна и безсъдържателна пихтия. Тя целенасочено не предизвиква мислене и категорично не подлежи на анализ.

Не омаловажавам, напротив, високо ценя усилията на някои „бутикови" театри или на отделни театрални дейци да не стоят в така нагласилата се картинка и да практикуват достойно своята професия, своето призвание. Те са обаче все по-изключително изключение, както недвусмислено подсказва досегашният ход на сезона.

Мечтая да бъда опроверган, но съм длъжен да установя: българският театър все по-бързо отстъпва от същината на понятието. На понятието „театър".

Георги Каприев

мрежа/паяжина

Студена война II | fintech

Наскоро в MIT Technology Review се появи статия под заглавие „Експерт по блокчейн-технологии е обвинен, че помага на лидерите на Северна Корея. Какво биха искали от него те?". Става дума за Върджил Грифит от Ethereum, който решил да присъства на конференция за криптовалута в Северна Корея, без да поиска разрешение от Държавния департамент на САЩ, както е по закон. Сега той е изправен пред възможността да прекара следващите 20 години от живота си в затвора, защото, според наказателната жалба, се бил сговорил да предоставя „услуги" на Демократична народна република Корея по начин, който нарушава наложените ѝ американски санкции.

Знаем, че Северна Корея е наказана с изолация с цел ограничаване на програмата за ядрено въоръжаване. Така беше по време на Обама, продължи и при Тръмп. Откъснат от глобалната финансова система, казва за MIT Technology Review Джон Парк, директор на „Корейския проект" от центъра „Белфер" на училището „Кенеди" в Харвард, режимът на Ким Чен Ун ще търси независими начини да развива икономиката си, като криптовалути и финансови технологии изобщо.

„Корейският проект" официално стартира през април 2019 г. с една среща между корейски и американски учени, експерти по сигурността. Целта му е - цитирам от сайта на проекта - „да се насърчи по-задълбоченото разбиране на бързо развиващите се предизвикателства пред сигурността на Корейския полуостров и да разработи творчески подходи за ефективно справяне с тях".

Предизвикателствата са очевидно свързани с това, че през юли 2016 г. САЩ обявиха, че ще разположат в Южна Корея противоракетен комплекс с подвижно наземно базиране за височинно надатмосферно прихващане на ракети със среден обсег на действие. А това не се харесва на Китай, Русия и Северна Корея. Колкото до „творческия подход", явно санкциите са такива. Нищо, че практиката е показала, че подобни всеобхватни икономически мерки удрят по населението в наказаните държави, а не по политиците и тяхната политика.

Сякаш светът се връща към 80-те на миналия век, когато все още бе разделен на два лагера и единият, бидейки под технологично ембарго, крадеше технологии от другия, за да не изостава. Но нека припомня и нещо не чак толкова отдавнашно: през 2010 г. и Иран бе сплашван със санкции, но тогава кабинетът на Обама предложи наготово „ембаргови технологии" за развитие и прогрес на страната в точно определена посока (човешките права) и срещу спазването на стриктно изброени условия (разоръжаване), а през 2018 вече се питахме пред гражданска война ли е Иран, че е така потънал в хаос?

Лидерите на Северна Корея от своя страна явно също търсят „творческо решение" на проблемите си. През август доклад на ООН разкри, че режимът на Ким Чен Ум се занимава с добив на криптовалута и е откраднал около 2 милиарда долара чрез кибератаки на финансови институции, включително крипто-борси, и използва парите за оръжейната си програма.

САЩ се почувстваха с развързани ръце за неотложни действия срещу Северна Корея. Дали обаче горкият Върджил Грифит има нещо общо с това? И какво все пак са искали севернокорейците от него? MIT заявяват: „Не можем наистина да знаем." Но цитират публикация през септември в информационния сайт Decrypt, който пък цитира анонимен източник, участвал в конференцията, на която е бил и Грифит. Той описва конференцията като доста затворено събитие, събрало корейски държавни служители, служители в държавната им банка и преподаватели по икономика, които „искаха да знаят как да използват биткойн като заместител на SWIFT", глобалната система за разплащания между банките... И са се интересували също така от използването на интелигентни договори Ethereum за автоматизиране на трансгранични сделки.

Предполагаемите хакове и добив на криптовалута означават, че севернокорейците вече имат собствено разбиране и дори доморасли таланти в тази област, признава Парк, но е загрижен, че ако режимът наистина ще използва криптовалутата като инструмент за икономическо развитие, не за водене на войни, той има много работа за вършене.

Колкото и много да е тази работа, тя би следвало да е грижа на севернокорейците, не на Парк. Колкото до външната „помощ", светът още не е забравил Иран.

Райна Маркова

Крещендо декрещендо

Виктория Муллова - аскетична и сензитивна

Концерт на Софийската филхармония, диригент Найден Тодоров. Солист Виктория Муллова (цигулка). В програмата: Концерт за цигулка № 1 от Дмитрий Шостакович, Рапсодия „Вардар" от Панчо Владигеров, Сюита „Жар птица". Зала „България", 2 декември 2019 г.

В София Виктория Муллова гастролира за първи път. Не съм сигурна дали не е свирила на фестивала „Варненско лято" като млад лауреат на конкурса „Чайковски" преди бягството си от Съветския съюз през 1983 г. Но по-съществено е, че можахме да я чуем днес, когато Муллова продължава да е сред най-интересните интерпретатори в света и да разпределя времето си между класическия репертоар, бароковите практики и джаз-страстите си, в които сериозно ѝ партнира синът ѝ, контрабасистът Миша Муллов-Абадо. В този смисъл, програмната политика на директора на филхармонията Найден Тодоров изважда институцията много, много напред с доставянето на артисти от световната музикална сцена.

Концертът започна с Муллова и нейния много личен прочит на Първия цигулков концерт от Шостакович. Тя изгради драматургията му като цялостен разказ, пропит от дълбока трагика. Отличителна и много ярка черта на нейната интерпретация е аскетичната строгост в графичния звуков рисунък на събитията, без никакъв външен артистизъм. И в същото време, потресаваща експресия на звука, която рядко изригва, но ври от напрежение, подсказва, напомня... Защото Муллова избягва пластичния израз на предполагаемото емоционално внушение, не прави ефектни движения... Достатъчно в тази посока работи с лъка, с неограничен технически ресурс, който в дългия си концертен опит е насочила основно към субстанцията, към философския смисъл на музикалната творба. Този подход е особено съществен в музиката на Шостакович, която, независимо от своята инструментална проблематика, е преди всичко преживяване, трагичен разказ. В първата част на концерта тя започна този разказ смълчано, като промълвяваше всяка фраза различно нюансирана от другата – без да налага, без да иска да влияе. Този тих, сдържан маниер на произнасяне на музикалния текст приковава вниманието, но не с лирическа красота (както удобно се пише), а с някакво обречено, но гордо смирение, че трагичните събития идват, не могат да бъдат предотвратени. Характерът на ламенто не мораза – както и гласът на цигулката, и който разказваше, сякаш зададен в съзи. С един патиниран звук, някак повлиян и на оркестъра в тази част. Преди година на същата сцена Репин свири същия концерт – той изграждаше много с черния цвят и беше по-директен в изказа си. Във външността си Муллова сякаш беше в кожата на композитора, често пъти без да изпада в изповядващото, по-скоро като интелектуално споделяне. Скерцото бе злокобно със своята категоричност. То би било още по-впечатляващо, ако оркестърът бе по-рефлективен (имаше няколко неприятни разминавания на важни места), ако се вслушваше повече в идеите на Муллова и се опитваше да се приближи до безпощадното звуково артикулиране, което при нея означаваше не динамичен тормоз и пробивност, а цирков абсолют. Абсолют, който насища музикалното слово с ясен смисъл и ултимативна злокобност. В който демоничното застрашава много по-осезаемо, когато се загатва, когато не се представя с обем и маса, а с неочакваност и непредвидимост. Муллова е не само сензитивен, но и рядко умен музикант.

Незабравимо ще остане за мен третата част – пасакалията, в която и Тодоров, и оркестърът бяха „ли милия" – и в хоралните на медните, изпети с благороден звук в удържано легато, и в басовата линия, контрапунктираща словото на Муллова. И в почти театралните моменти, в които ниският брас застрашаваше бъдещото, някак мятащ се мелодически глас на солиращата цигулка, който Муллова променяше според движението на гласа – той се осъзваше, простенваше, опасъбваше, ставаше драстично дрезгав, но не загубваше, изплуваше с нова енергия. И надеждата. За да се излее в един монолог/каденца – тук изпълнен с метежна мисловна енергия, с „набиране" на все повече интензивност в тази нечовешка извивка, която Муллова изгради невероятно, неописуемо. Мисля, че така да свириш Шостакович, е дадено на личности в музиката, които знаят какво е страдание. Бисът ѝ, първа част от соло минорната солова соната на Бах, ни вкара в бароковата инструментална култура на цигуларката – „късия" лък, с общоизвършени бързи ритмични фигури, просветващи мазнини във фактурата, със специфичната фраза. Проследявайки философията и интересите на Виктория Муллова, силно се надявам, че може да имаме шанса да я чуем отново.

Комбинирани във втората част бяха Владигеровата рапсодия „Вардар" и сюитата „Жар птица" на Стравински във версията от 1919 г. Спирам се на „Жар птица", защото „Вардар" в нашата музикална среда е като изпълнението на националния химн. Добре е в печатната концертна програма да се нанасят частите на сюитата. Във великолепно изпълнение чухме изработена интродукция, подвижни динамични и ритмични гълъбови танци и вариации на Жар птица, замечтано соло в хоровода на царевните – чело, пиколо, обой, кларинет, горни, заедно с един обединен израз и музика, която върви естествено, търпеливо по отношение на фрази и дъхове, без пробойни и темброво прозирна. Танцът на Кашчей бе откровено необузданото (и това е в неговото действие), но, струва ми се, би бил по-убедителен, ако общо силният звук бе малко по-издаден, фокусиран и нюансиран. Финалът на частите бе по-организиран, естествено премина в победоносната атмосфера на приспивната с тайнствения лик на изразителни пианисими, постигнати от диригента, на фона на които и соло на валдхорната (Михаил Михайлов) избистри необходимия характер на обобщение/завършване на приказката. Ако се изчисти от някои неправилни акценти, изпълнението би станало още по-убедително.

Екатерина Дочева

Проектът на Фуксас

За площад *Света Неделя*

Как се прави конкурс в ерата на социални медии и архитектурен популизъм

На 28 ноември 2019 завърши международният архитектурен конкурс за нов облик на столичния площад „Света Неделя". За победител бе обявено италианското студио „Фуксас", а до финала стигнаха още 4 студия: „AI Architects LLD, CLAB Architettura" от Русия (второ място), „OW/MA/CL" (One Works, Maofficina, Cracknell) от Италия (трето място), студио „Паола Вигано", Италия (четвърто място) и студио „Вилмот", Франция (пето място).

Конкурсът накратко

Последният конкурс за разработване на концептуален архитектурно-градоустройствен проект за площад „Света Неделя" в София бе **обявен през есента на 2018**[1].

Възложителят Столична община реши, предвид ключовото място и неговата безспорна представителност, както и поради голямата отговорност, която произтича от това, международният конкурс да бъде **двуетапен и ограничен** - само определен брой участници, преминали първата фаза на селекция „по документи", са поканени да представят проект във втората. Това е формула, която често се използва за решаването на високо репрезентативни пространства и сгради в големите градове по света.

Именно критериите, свързани с пресяване на кандидатите от първия към втория етап обаче (изисквания за декари проектирани подобни площади през последните 3 години и минимум милион и половина лева годишен оборот, например), предизвикаха критики в професионалната общност и доведоха до сериозен конкурсен скандал, в резултат на който Камарата на архитектите свали доверието си от конкурса, а обявителят безпрецедентно го прекрати.

На 14 февруари 2019 конкурсът беше обявен отново - с ревизирани условия и ново, още по-голямо 15-членно международно жури, в което влизаха главните архитекти на Москва, Варшава и Тирана, още няколко чуждестранни архитекти, български специалисти по градоустройство, реализирани в чужбина, експерти по културно-историческо наследство. Отпаднаха изискванията за финансово състояние на кандидатите, увеличи се на 10 години периодът, за който кандидатите трябва да представят подобни реализирани проекти, опростиха се критериите за намаляване броя на кандидатите. А Столична община и нейният главен архитект положиха усилия да поканят известни бюра, които да подадат документи за първия етап. В крайна сметка се явиха 14 бюра и консорциуми.

На 21 юни приключи журирането на първия етап на конкурса и до втори етап бяха допуснати 7 участници от Италия, България, Франция и Русия, които трябваше да изготвят и предадат идейните си проекти до средата на ноември и да разпределят 5 награди за 250 000 лв. общо след финалното журиране и класиране в края на месеца.

Междувременно, **на 23 август 2019 Съюзът на архитектите в България**, Обединение „Сдружени софийски архитекти" и регионална колегия София-град към КАБ **обявиха алтернативен конкурс за площад „Света Неделя"**, който да протича успоредно с официалния, но, за разлика от него, да бъде отворен за свободно участие. Конкурсът се базираше на подробното задание, изготвено за конкурса на Столична община[2], но не задължаваше участниците да се придържат изцяло към него. По думите на председателя на Съюза на архитектите в България Тодор Булев, *допускането до участие в международния конкурс на само 7 екипа с предварителен подбор до голяма степен предопределя резултатите.*

Резултатите от двата конкурса излязоха успоредно с 1 ден разлика - на 28 и 29 ноември, като победителите от официалния конкурс бяха качени още същия ден на специално създадения сайт на конкурса (svetanedelya.com), а проектите от алтернативния конкурс бяха подредени на изложба в сградата на САБ.

Реакции и критики

Разбираемо, алтернативният конкурс на САБ предизвика интерес и реакции повече сред архитектурната колегия. Целта му, така или иначе, беше да накара местната гилдия да не се чувства изключена от международното състезание, въпреки че правилата на това международно състезание бяха ясни още от есента на миналата година и те никога не са включвали идеята за отворен (т.е. достъпен за всички) конкурс. По-интересна обаче беше широката обществена реакция след обявяването на победителя на официалния конкурс - италианския архитект Масимилиано Фуксас и неговото студио.

За пръв път след конкурса за нов правителствен център на 4-ти километър през 2009 имаме толкова известен победител в архитектурен конкурс у нас. Тогава, отново в рамките на ограничен конкурс, бяха поканени за участие 4 световноизвестни архитектурни бюра - на Норман Фостър, Заха Хадид, Доминик Перо и на същия този Фуксас, както и 2 български екипа. Всеки от тях тогава получи по 100 000 евро за самото участие в конкурса, а за победител беше избран проектът на французина Доминик Перо. Този път обаче, за разлика от 2009 г., има реален шанс проектът на Фуксас да бъде осъществен и в София да започне да строи истински стархитект.

Допреди няколко години това би било достатъчно основание за конкурсно спокойствие и широко одобрение на проекта - България излиза на международната архитектурна сцена, известни имена започват да строят и у нас, конкурсите ни са наистина международни и т.н. Днес обаче ситуацията е коренно различна. Хората са много по-чувствителни към средата около тях, следят градските и архитектурни събития и реагират. И проектът на Фуксас беше посрещнат с неодобрение, скептицизъм и множество критики - както от архитекти, така и от неархитекти.

Защо са всички критики?

За да си отговорим на този въпрос, трябва първо да видим какво правят от студио „Фуксас", а после да сравним критиките с изискванията на заданието и намеренията на Столична община.

Студио „Фуксас" прави голям пешеходен площад, организиран от геометрична ортогонална мрежа, на базата на която са оформени настилки, зелени площи, места за сядане, транзитно пешеходно преминаване, специфични осветителни тела и стъкленото покритие над археологическите останки. Проектът прави пешеходна цялата зона в обхвата на конкурса, включително бул. „Стамболийски" до ул. „Лавеле", бул. „Мария Луиза" в участъка от ул. „Позитано" до бул. „Тодор Александров", както и ул. „Съборна", и запазва като преминаващи през площада единствено трамваите.

По-долу са събрани цитати от **основните критики** към това решение, които можем да групираме така:

- Запушва единствената проходима пътна артерия в центъра - бул. „Стамболийски", заради 100 метра плочки. Наивно е изобщо намерението важен комуникационен възел в сърцето на столицата да се превърне в пешеходна зона.

- Площадът е неуютен - празен и пуст стъклен площад без зеленина. Къде са всички съществуващи дървета около църквата? Какви са тези стъклени лампи-"гъби"? Този проект е дубайски кич.

- Как точно се експонира археологията? Идеята руините на Античнa Сердика да се покрият със стъкло и да ходиш върху тях е отблъскваща. Сердика е част от София, тя би трябвало да живее в нея, а не да бъде тъпкана. Отделен въпрос е колко неприятно е да ходиш по стъклени мостове.

- Трябва да се запази сегашната оригинална визия и духът на пространството, не да се прави изцяло нов площад. Проектът е скъп и неосъществим. Ремонтът на Света Неделя ще е по-скандален от ремонта на Графа. Освен това, проектът нарушава заданието[3].

Къде бърка Фуксас и къде не?

- Всички финалисти (с изключение на единствения български участник „Конкурент-90 ЕООД") **премахват изцяло автомобилното движение от конкурсната зона,** като оставят само трамвайното движение. Всички те правят въпросния участък на бул. „Ал. Стамболийски" пешеходен и това е напълно логично.

Една от основните препоръки в доклада за публичните пространства и обществения живот в София, който датският урбанист Ян Геел и екипът му направиха през 2017, беше:

Изградете свързана пешеходна мрежа. Създайте пешеходно ядро посредством пешеходна връзка между площад „Бански", ЦУМ и площад „Света Неделя". Променете визията на площад „Независимост".

Изключително важна препоръка, която действително би променила коренно усещането в центъра на София. Но е свързана с много дебати и ключови гласувания в Общинския съвет. Първата стъпка в тази посока беше направена със затварянето на бул. „Витоша" от ул. „Алабин" до бул. „Стамболийски" през същата 2017, но този участък все още не се усеща като пешеходен именно защото не е част от свързана система пешеходни пространства и там все още съществува усещането за преминаване през пътно платно.

В подобен дух бяха формулирани и насоките в заданието за конкурса за площад „Света Неделя", където като основен проблем на зоната бяха определени:

- Значително натоварване на пространството с транспортни потоци (включително голям транзитен автомобилен поток) и с пешеходни потоци; липса на добра организация по провеждането им през площадното пространство, реални предпоставки за конфликти между различните видове транспорт и начини на придвижване, повишено шумово натоварване и замърсяване на въздуха;

- Нисък приоритет на пешеходното движение;

- Наличие на значително количество паркирали автомобили в площадното пространство и в контактните му зони, което затруднява достъпа на пешеходците до партерните нива на ограждащите го сгради;

- Липса на комфорт и безопасност за ползвателите на масовия градски транспорт и застрашена сигурност за пешеходците при придвижване от трамвайните спирки до пешеходните зони поради настоящото разположение и обзавеждане на спирките.

Трябва всички да си отговорим на въпроса какъв искаме да бъде площад „Света Неделя" - част от пешеходна променада, пресичаща центъра на града от север на юг, или транзитна артерия, която бързо и удобно довежда и отвежда голям автомобилен поток в направление запад-изток и също толкова удобно го разпределя из централните улици на града. Опасявам се, че верен отговор е по-скоро първият вариант. Центърът на София трябва да се развива в посока свързани пешеходни пространства и намаляване на автомобилния трафик (транзитен и всякакъв), ако искаме София да стане адекватна европейска столица. Да, ще бъде неудобно, ще има проблеми, но бъдещето на центровете на големите градове със сигурност не е автомобилно.

В тази връзка, и решението на Фуксас, и решението на останалите финалисти са напълно последователни спрямо препоръките на Ян Геел и духа на заданието. Бул. „Тодор Александров" е очевидната транзитна артерия в тази зона.

Фуксас обаче, за разлика от повечето други участници, **променя изцяло озеленяването на площада**, премахва старите дървета около църквата и залага на формална геометрична композиция за балансиране на настилки и растителност без оглед наследения контекст.

В тази връзка, предвиденото ново озеленяване е по-скоро декоративно, а площадът наистина прилича на неуютен плочник. Стъклените фотоволтаични осветителни тела, които веднага си спечелиха прякора „гъбите", само добавят стархитекстка антиконтекстуалност, но, макар най-набиващи се на очи, те се махат най-лесно и са най-малкият проблем в случая.

Озеленяването трябва да се мисли комплексно, като част от голямата система, наречена успешно публично пространство. Дърветата трябва да създават комфортна и интересна среда през всички сезони, зеленината трябва да бъде осмислено (а не формално) интегрирана с пешеходните зони и да работи едновременно с историческото архитектурно напластяване на зоната, с църквата, с активните партери и със социализираната археология.

Всъщност, **социализирането на археологията е другият голям проблем** на първопремирания проект.

Затварянето на археологията на подземно ниво със стъклен таван е удобен начин да се реши проблемът с неразкритите още руини и да се даде универсално решение при още незавършени археологически работи. В същото време, останките не пречат на чисто новия площад отгоре. Но едно наистина успешно ново публично пространство не би следвало да се страхува от културното наследство, напротив, би трябвало да го интегрира към съвременния живот и да го направи достъпно, вместо да го консервира.

В зоната на Ларгото имаме вече достатъчно неуспешни примери за интеграция и социализация на културно-историческо наследство. Конкурсът за площад „Света Неделя" беше шанс да се покаже, че може и по друг начин.

Отново в заданието на конкурса четем:

Площад „Св. Неделя" е траен урбанистичен елемент, запазил в най-голяма степен напластяванията на различни епохи. Пространствено сложната структура дава възможност за развитие на диалог между исторически установените урбанистични модели при равнопоставеност на отделните пластове.

Ключовите предизвикателства в тази област са свързани с умението да се осмислят недвижимите културни ценности, намиращи се в територията, не като „археологически фрагмент-експонат", а като уникално богатство на града, включено във визуалната среда, планировъчната структура и функционалното съдържание на съвременния живот.

Реално разсъждаващи на тема социализация на археологията са проектите и на „AI Architects LLD, CLAB Architettura" от Русия, и (до някаква степен) на „OW/MA/CL" от Италия (трето място), но особено на студио „Паола Вигано", които предлагат единствения проект с внимателно обмислена и доведена докрай концепция за достъпност на наследството и интегрирането му към нивото на съвременния град.

В тази връзка обаче, **не трябва да се запазва настоящата визия и дух на площад „Света Неделя"**, защото визия в момента липсва, а площадът е откровена комуникационна, архитектурна и пространствена катастрофа.

Нов проект трябва да има и формулата за двуетапен ограничен конкурс за мястото беше удачно избрана. Сега въпросът е, ако приемем, че първопремираният проект не е най-добрият (аз мога да аргументирам поне два по-силни проекта измежду финалистите, отделно смятам, че стархитектите правят лоши публични пространства), дали трябва да отменим конкурса и да започнем отначало? Отговорът е не. Конкурсът е законосъобразен, проведен докрай, реално международен, с реално международно жури и легитимиран от професионалната общност в лицето на Камарата на архитектите, която одобри заданието преди второто му обявяване през февруари 2019 и формализира своето одобрение с участието на тогавашния си председател арх. Борислав Игнатов в журито.

За съвременната конкурсна култура

Трябва да свикнем важните сгради и пространства около нас и със сигурност - всички публични да са резултат от архитектурни конкурси. Тези конкурси трябва да бъдат подготвяни добре. Но тези конкурси трябва да бъдат и довеждани докрай с всички рискове от това - защото това е единственият начин да се гради изключително важната конкурсна култура на обществото. Всеки следващ, доведен докрай конкурс надгражда предишните, а ролята на информираното гражданско общество е да бъде коректив на този процес. Тук обаче трябва много да внимаваме да не преминем тънката граница с архитектурния популизъм.

През 2017 написах нещо, в което още вярвам:

Качеството на съвременната архитектура (и българската в това число) е пряко свързано с качеството на конкурсното начало. Конкурсите трябва да са ясни, популярни и привлекателни. Трябва да привличат будни умове, които да инвестират идеите си в тях. Трябва да решават конкретни проблеми. Трябва да са реални и реализируеми. Трябва да се журират от авторитетно жури, прозрачно и безпристрастно. Трябва да завършват с безапелационен победител. Победилият проект трябва да се построи.

Тогава всички ние още градяхме доверие към най-леката форма на архитектурните конкурси, а именно към отворения, анонимен, свободен, безплатен конкурс, който не дискриминира никого за нищо и дава шанс и на младите архитекти. Но това е само първата стъпка. Има много и най-различни видове конкурси, подходящи за различни ситуации - отворени и ограничени, едноетапни и двуетапни, анонимни и открити, концептуални и с реална задача и т.н.

Важното е да се гради доверие в конкурсните практики, за да се промени нещо, каквото и да е. И да имаме доверие в информираното гражданското общество като коректив на властта.

През 2016 „Гугенхайм Хелзинки" се превърна в най-големия архитектурен конкурс, организиран досега, с 1715 участници от цял свят, беше отворен, анонимен, безплатен и събра огромно медийно внимание, а победители станаха младото и неизвестно парижко студио „Moreau Kusunoki". Но през 2016 Общинският съвет на Хелзинки отказа съфинансиране на Фондация „Соломон Р. Гугенхайм", в резултат на което тя замрази проекта и конкурсът беше отменен.

Случаят „Гугенхайм Хелзинки" катализира нови цели в развитието на конкурсната култура. Няма нужда един конкурс да събира хиляди участници, по-прагматично е хиляди участници да участват в стотици конкурси, също толкова честно и отворено организирани.

Затова завършвам с още един цитат от 2017:

Конкурсна култура се гради бавно, пътят е неравен, а постсоциалистическа България е само в началото му.

Това е положението.

Анета Василева

[1] Площад "Света Неделя" е обект на поредица конкурси и идеи за намеси от средата на XX век до днес - международен конкурс за центъра на София (1961), поредица проекти за градския център, разработвани от екипи на КНИПИ „Софпроект" след средата на 1970-те, конкурсът за идеи за бъдещето на София под надслов „София и европейската интеграция", проведен в началото на 1990-те, конкурс за идеи за развитие на центъра на София (1999), конкурс за ЦГЧ - „Западно направление" (2001) и т.н., за да се стигне до последния опит за организиране на международен конкурс за площад "Света Неделя" от 2012/ 2013, който завърши неуспешно.

[2] Заданието за разработване на концептуален архитектурно-градоустройствен проект за площад "Света Неделя" в София е изготвено за нуждите на официалния конкурс на Столична община от авторски колектив от 9 експерти и 2 консултанти към Катедра "Градоустройство" на Архитектурния факултет на УАСГ и представлява подробно 59-странично изследване и анализ на историята, настоящото състояние и проблемите на територията, обект на конкурса.

[3] Критиките са събрани от статии и коментарите към тях в онлайн медиите offnews.bg, dnevnik.bg, toest.bg, във вестник "Капитал", както и от телевизионни коментари и коментари в социалните мрежи.

Пита Лили Маринкова

За мъдростта и преживяната болка

Разговор с Надежда Нейнски

- Дали дипломатическият пост, дипломатическата работа е добра позиция за осмисляне на миналото?

- Зависи, в конкретния случай - да. За мен дипломатическият пост в Турция беше голямо професионално предизвикателство. Да работя за развитието на отношенията между България и Турция е изключително отговорна задача и изисква мобилизирането на целия ми политически опит. Казват, че най-трудно е да си посланик в съседна страна. Трябва да осмислиш миналото, да познаваш добре политическите възможности на настоящето и да търсиш перспективи в контекста на новите реалности. Светът се променя драматично пред очите ни, но кризата винаги носи и възможности, които опитният дипломат може да използва за интересите на страната си.

- На вас ви върви да сте на портите на знаменателни събития, на евро-присъединяването ни, например, а сега сте, ще използвам думите на турския президент, на портите на Европа, където тлее голямо изпитание за единството на ЕС. Не смятате ли, че поканата на госпожа Меркел към един милион бежанци беше изключително рискова?

- Рискова беше, всички се уверихме в това. Германия вероятно имаше своите аргументи, но несъмнено това промени Европа. Изправи я пред предизвикателства, с каквито тя не се беше сблъсквала от десетилетия. Вярно е, че темата за бежанците не е нова за Европа. През вековете големи бежански маси са се движили в различни посоки вследствие на военни конфликти, икономически или политически кризи. Но нова Европа, Европейският съюз не се беше изправял пред такова голямо изпитание. И именно това изпитание показа слабостите в ЕС - тромавост на вземане на решения при кризисни ситуации, липса на задълбочена експертиза на глобалните политически процеси и най-важното, липса на единство в сферата на външната политика и сигурността. Според мен, това трябва да бъде основното предизвикателство пред новата ЕК.

Снимка Яна Лозева

- Както често се случва в политиката, в историята, в дипломацията, това, което е заченато с добри намерения, често пъти има много опасни последици. Така и с тази покана, която се отрази недобре на кариерата на госпожа Меркел, а и в крайна сметка предизвика много самосъхранителни действия от самите европейски страни, които се почувстваха застрашени и, на практика, това предизвика нова аритметика в ЕП.

- Определено. Проблемите с бежанците смениха дневния ред на Европа, изправиха я пред сериозните проблеми за нейната сигурност. Отвори се големият дебат за рисковете и за съюзниците, с които можем да ги пресрещнем. На последното заседание на делегацията на ЕК в Анкара, където основно се дискутираше бежанската криза, аз призовах ЕС да направи честен и задълбочен анализ на геополитическите си интереси и да прецени колко далече иска и може да стигне в отношенията си с Турция. Турция преговаря вече повече от десет години с ЕС и очакванията на турското общество продължават да бъдат много високи. През годините Европа зададе на Турция една политическа линия, съобразена с геополитическия ѝ избор. Но времената се промениха, политическите елити също. Процесите в Турция през последните години повдигнаха редица тревожни от европейска гледна точка въпроси. Дебатът в европейските общества по отношение на възможно членство на Турция в ЕС се изостри, което направи европейските лидери още по-колебливи. Но това, което дължим и на Турция, и на нашите общества, е честност. Европа е длъжна да направи задълбочен анализ на плюсовете и минусите от едно възможно членство на Турция и на базата на него да реши какво може да предложи. Много е важно да се стигне до някакво решение, което да бъде ясно артикулирано и защитено и пред Турция, и пред европейските граждани. Защото, когато няма достатъчно информация и убедителни аргументи, емоциите преборват разума. Нужно е силно европейско лидерство. Ако Европа прецени, че няма интерес от членството на Турция, че политическите обстоятелства са неблагоприятни и в дългосрочен план няма намерение да приеме Турция, но е склонна на някакъв друг вариант, трябва да го каже откровено и ясно. И да е готова да плати цената. Ако все пак Брюксел прецени, че геополитическият му интерес е достатъчно голям и си заслужава Турция да бъде допусната в европейското семейство, това ще предполага, че е наясно с усилията, които трябва да положи, за да бъде европейската общност успокоена и убедена в ползата от подобна стъпка. Дадох за пример как постъпи правителството на ОДС по време на косовската криза, когато взе крайно непопулярното у нас решение да подкрепи НАТО, въпреки че все още не членуваше нито в НАТО, нито в ЕС. Тогава ние, министрите от правителството, обиколихме страната и в лични срещи с хората обяснихме защо трябва да подкрепим НАТО, какви опасности крие за нас, българите, войната в Косово, какво може да се случи на Балканите, ако Милошевич не бъде спрян. И успяхме да променим обществените нагласи. Смятам, че посланието ни беше ясно. Успешното лидерство е да знаеш кое е добро за националните интереси или в случая - за интересите на общността, и да поведеш хората. Не да ги следваш и да се оправдаваш със страховете им.

- Но споразумение с Турция има?

- Да.

- Как се спазва и спазва ли се изобщо?

- Споразумението между ЕС и Турция е в сила и двете страни стриктно изпълняват своите ангажименти. Турция полага забележителни усилия да удържа бежанския натиск, Европа дава финансова подкрепа, но процедурите, по които се отпускат средствата от ЕС, са сложни и дълги; и често отнемат повече време.

- Колко са бежанците в нейните предели?

- Над 4 милиона. Част от тях са в бежански лагери, в които има изградени училища, болници, детски градини. По-сложно е за онези, които живеят извън бежанските лагери, в градовете. Турция се стреми да им предостави възможност за квалификация, за да могат по-лесно да си намерят работа и да се интегрират. Както знаете, Турция настоява за създаване на зона за сигурност в Сирия на дълбочина 32 km от турско-сирийската граница, където бежанците да могат да се завърнат безопасно заедно със семействата си.

- С военната операция срещу кюрдите?

- Да, с военната операция.

- Тя не е популярна...

- Тревогата на Европа е, че военната операция може да повлияе на стабилността на целия Близък Изток и на политическата ситуация в района. Според някои анализатори, има риск операцията да нанесе удар и на успехите срещу международния тероризъм, като даде възможност на освободени от кюрдите бойци на Ислямска държава да се възползват от хаоса. Турция от своя страна настояваше, че целта на операцията е да се създадат условия сирийските бежанци да се върнат на сирийска територия и да живеят в зона, която е защитена от военни действия. Така семействата ще се съберат и впоследствие ще могат да се върнат по родните си места. В този смисъл, ЕС също би имал полза от създаването на подобна зона. И САЩ, и Русия не са чужди на тази идея. Интересът на България всичко това да се случи е оправдано голям. В момента бежански натиск няма, но това в голяма степен се дължи и на двустранното ни партньорство с Турция. Турските сили за сигурност действат ефективно и не допускат бежански потоци към нашата граница. Но и бежанците я избягват, защото я пазим добре. Предпочитат да минават през гръцките острови, които са по-лесно достъпни. Въпреки че морският път е изключително опасен, те го предпочитат, защото по-трудно се охранява.

- Но за да се засели зоната със сирийци, прогонват се сирийските кюрди. Това не е само тежък проблем, той е и нехуманен.

- Имате предвид изтласкването на формированията?

- ...на сирийските кюрди от тази зона.

- ЕС смята, че силата, която използва турската страна спрямо кюрдите в региона, е непропорционална. Зоната е под контрола на YPG и PYG, за които Турция твърди, че имат пряка връзка с ПКК, организация, обявена от ЕС за терористична. YPG и PYG дълги години бяха използвани от САЩ в борбата им на терен срещу ИДИЛ. Но Турция го възприема като пряка заплаха за своята сигурност и интересът ѝ е да ги изтласка колкото е възможно по-далече от своите граници. По този въпрос тя е абсолютно непреклонна.

- Това ме подсеща за категоричния отказ на Иван Костов да приеме косовски бежанци на българска територия, аргументирайки се, че присъствието на косовари на наша територия ще застраши не само националната ни сигурност, но и мира на Балканите. Именно тази позиция отвори сериозен разлом между него и президента Петър Стоянов. Нещо повече, смята се, че тази несговорчивост му струва политическата кариера. Как този конфликт се отрази на вас в ролята ви на външен министър?

- Аз категорично подкрепих позицията за неприемане на косовски бежанци. И пред американския посланик в България, и пред държавния секретар на САЩ Мадлин Олбрайт обясних защо правителството е взело подобно решение. България е съседна държава и приемането на бежанци би дало възможност на част от тези хора, поради още неукрепналите ни институции, лесно да се снабдят с оръжие и да започнат набези през границата, което би въвлякло България в конфликт с тежки последици. Ако бяхме допуснали това да се случи, България най-вероятно щеше да се дестабилизира, а НАТО и ЕС щяха да се превърнат в недостижима мечта. Вместо това, ние предложихме логистична подкрепа. Построихме лагери на територията на Македония, които да могат да задържат бежанците близо до техните родни места, така че, след прекратяването на военните действия, те да имат възможност бързо да се върнат по домовете си. Оказахме съдействие на македонското правителство и материално, и логистично, и политическо, нещо, което беше високо оценено в Македония. След прекратяването на военните действия бежанците се прибраха в Косово, което показа, че решението ни е било правилно. Активната политика на България по време на косовския конфликт демонстрира лидерство, стратегическо мислене и изигра ключова роля за приемането ни в НАТО и ЕС. В ключов за света момент България показа не на думи, а на дела, привързаност към демократичните принципи и ценности, доказа, че на нея може да се разчита и че може да взема и отстоява трудни решения. А в политиката доверието е всичко. Казахте, че нашата политика по отношение на Косово коствала политическата кариера на Иван Костов...

- Така се говори.

- Как се прави политика или дипломация без позиция, аз не знам. От българския министър-председател и от българския министър на външните работи се очакваше да защитават на първо място българските национални интереси, а както стана ясно впоследствие, взетите решения бяха в интерес и на стабилността на региона, и на Европа като цяло. По време на конфликта в Косово ние отказахме да приемем косовски бежанци на наша територия, но същевременно успяхме да защитим тази своя позиция и пред НАТО, и пред ЕС с аргументи и със самочувствие. От доказателствата, които предоставихме на главното командване на НАТО, стана ясно, че потоците от бежанци са вследствие на политиката на етническо прочистване, провеждана от Милошевич в района, а не вследствие на натовските бомбардировки, както твърдеше руската пропаганда. Това беше т. нар. план „Подкова", според който косовските бежанци трябваше да бъдат изтласкани към съседните държави и така те да бъдат въвлечени в конфликта. Западните политици трябваше да бъдат подложени на натиск от своите граждани да спрат военните действия и по този начин Милошевич, с подкрепата на Русия, да осъществи своите намерения за недопускане на НАТО в региона. Ние подкрепяхме не войната, ние подкрепихме усилията на НАТО да спре политиката на етническо прочистване, която щеше да запали много голям конфликт на Балканите. Част от тази наша подкрепа беше и недопускане прелитането на руските самолети над България и кацането им на летището в Прищина - акт, който щеше да обърне хода на военните действия. Това не беше никак лесно решение. Всички тези събитията около Косово показаха как едно българско правителство може да защитава българските национални интереси - убедено и аргументирано, без да се страхува от последиците за публичния си имидж. И аз смятам, че това трябва да бъде пример за онези, които идват след нас.

- Конфликтът между Петър Стоянов и Иван Костов се отрази тежко и на президентските избори, а след това и на парламентарните. Това ли бе непоправимият удар в историята на демократичната партия?

- Това не са лични конфликти, въпреки че мнозина имат интерес да ги представят така. Те са предопределени от различна житейска философия, от различно възприемане на света, от различни ценности. При кризисни ситуации, особено при управлението на една държава, различията стават много видими. Това не е феномен само за България. В европейската политика има много такива примери. Несъмнено сблъсък на две личности - и то на високи позиции в йерархията на една държава, има своите тежки последици, както се случи в България. Колкото до това дали този конфликт имаше своите последици и върху развитието на десницата, отговорът ми отново е, за съжаление, да. Този сблъсък на различни жизнени философии на практика стана причина за позициониране на различни крила в партията и обособяването на различни групи, подкрепящи единия или другия лидер. Аз смятам, че от дистанцията на времето, всеки според собствения си начин на мислене ще даде оценка на случилото се. Склонна съм да вярвам, че историята и хората, които ще дойдат след нас, ще дадат обективната оценка. Същевременно обаче смятам, че не бива да се омаловажава онова, което тези четири години означаваха за България, и това, което всеки един направи, за да може България да получи своя силен старт. Много се говори кога е започнал и кога е завършил преходът. От геополитическа гледна точка, преходът завърши, когато започнаха преговорите за приемането ни в ЕС. Докато от политическа гледна точка, преходът завърши, когато се създаде многопартийната система и изборите започнаха да следват политическите настроения в българското общество. Оттам нататък, доколко убедително партиите успяваха да предложат своите концепции за развитие на България, вече до голяма степен зависеше от умението на техните лидери. Но през всичките тези години над България несъмнено тегнеше и мрачната сянка на миналото през невидимата намеса на комунистическите тайни служби. И то не само и единствено от морална гледна точка, но и от гледна точка на зависимостта от тайните. Това преобрази много хора, превърна ги в маши срещу промените. Тези тайни още оказват влияние върху българското общество. Трябваше досиетата да бъдат отворени още в самото начало, както направиха другите бивши комунистически държави, за да бъде освободено обществото от бремето на своето минало, да изживее своя катарзис и да продължи напред. Правителството на ОДС започна процеса, но непреодолими в онзи момент фактори възпрепятстваха усилията му.

- Въпросът е, че цялата тази риторика антикомунистическа и всички действия, които бяха вашето кредо, мобилизираха реваншизъм. Безспорно на реваншистко равнище бяха организирани много съпротиви. И в крайна сметка, надделяха при заемането на материални позиции тъкмо хора от това тесто - реваншисти, с позиции в миналото, номенклатура или държавна сигурност. Това също гради част от аргументите на Петър Стоянов, който си запази правото да бъде критик на действията на ОДС. Можеше ли да бъде друго?

- Ние знаехме, че ще има реваншизъм. Когато правиш фундаментални реформи и променяш геополитическата ориентация на страната, няма как статуквото да не окаже съпротива. На практика се смени системата, по конституционен път се декриминализира частната собственост, извърши се приватизация, поземлена реформа, пенсионна реформа... Но именно реформите станаха причина за старта на преговорите с ЕС. Когато комисарят по разширяването Ханс Ван Дер Брук дойде в България за първи път, той беше категоричен, че не сме готови да започнем преговори за влизане в ЕС. Ние самите съзнавахме, че при тази тежка икономическа криза, която наследихме от правителството на БСП, при тия заплати от по няколко долара, при тази страхотна инфлация и при банкрута на банките, е абсурдно да бъдем поканени. Само в рамките на две години и половина България покри критериите за стартиране на преговорите. Ако обвиненията за корупция, ако обвиненията за недобросъвестност на правителството бяха верни, ЕС никога нямаше да започне преговори с България. За разлика от НАТО, където аргументите за приемането често са геополитически, в ЕС кредит на доверие се получава само при стриктно изпълнени критерии и при съгласието на всяка страна членка. Още един пример ще ви дам. През 1993 г. правителството на Любен Беров е поело ангажимент пред ЕК да затвори четирите блока на АЕЦ „Козлодуй" до 1997г., за което получава финансова помощ от 24 милиона екю. Договорът не се изпълнява, но правителството на БСП изхарчва парите за други цели. Когато за първи път се срещнахме с комисията в Брюксел, комисарят по разширяването Ханс Ван дер Брук настоя България да изпълни поетите ангажименти. Ние обяснихме, че сме правителството, току-що встъпило в длъжност, че сме заварили икономиката в ужасно състояние, че ако сега затворим АЕЦ „Козлодуй", това би означавало пълен банкрут на държавата. И само благодарение на изключително убедителната програма за реформи, която представихме, Брюксел се съгласи на отсрочка. По-късно ние започнахме преговорите с ЕС без първоначалното условие за затварянето на четирите блока. Беше подписан меморандум за АЕЦ „Козлодуй", според който се постигна съгласие първи и втори блок да се закрият не по-късно от 2003-а, а за трети и четвърти блок позициите на България и ЕК останаха раздалечени - позицията на Европейската комисия беше те да се затворят не по-късно от 2006 г., а ние настоявахме това да стане съответно 2008 и 2010 година. Дори за хора, не изкушени от политиката, е ясно, че такова ключово решение, взето единодушна от всички членуващи в ЕС държави, може да бъде постигнато само, ако сме успели да спечелим напълно доверието им. Това, което ЕС направи тогава за България, би трябвало отдавна да е затворило устата на всички критици на правителството на ОДС. ЕС никога не би загърбил своите интереси, за да прави услуга на когото и да било. И аз смятам, че това нещо трябва да се каже много ясно; и един път завинаги да получи отговор въпроса как се е представило правителството на ОДС, преди да започнат преговорите с ЕС.

- Вие имахте изключително щастливо преживяване, когато се отвориха границите и цялото народно събрание ви даде своето признание. Малцина с вашата политическа биография са били така спонтанно адмирирани. Бяхте ли изненадана от този консенсус между исторически противници?

- Този ден наистина беше уникален. Различията отстъпиха пред спонтанната и неподправена човешка радост, че нещо добро се случва за България. Всички го искахме, поколения наред бяха очаквали този ден, това усещане за свобода и възвърнато национално достойнство. Вечерта, часове преди последните преговори с комисията в Брюксел, разговарях с премиера Костов по основните позиции. Не спах цяла нощ. На сутринта преговорите с Гюнтер Ферхойген започнаха трудно, прегледахме цялата огромна документация и след няколко часа той заключи: чудесно, но имате още малко работа. Знаех,че не мога да се върна с подобен отговор. Настоях за конкретност, за личното му ангажиране с България. Той се изненада от директността ми, засмя се и каза: добре, подготвям ви план, ако го изпълните, аз лично се ангажирам в двустранните разговори с отделните държави да ги убедя, че трябва да свалят визите. Това съобщихме и на пресконференцията пред журналистите. На първи декември визите паднаха.

- Вие във вашата кариера сте получавала и признание, и неприязън. От 1990-а ли започна вашата политическа сага, така да се каже?

- От 1990-а с правителството на Филип Димитров.

- С поканата на Михаил Неделчев...

- Да. Покани ме да стана шеф на международния отдел на Радикалдемократическата партия. След това, когато спечелихме първите избори „с малко, но завинаги", както откровено смятахме, Филип Димитров ме покани да стана говорител на правителството. След като правителството загуби властта, бях отново говорител на СДС. След това бях депутат и през 1997 станах министър на външните работи. След като нашето правителство загуби изборите през 2001, се върнах в СДС, бях депутат отново, лидер на СДС, както и евродепутат...

- Сгрешихте ли, като приехте да оглавите СДС?

- Истината е, че когато ми предложиха председателския пост след загубата на изборите, отказах. Не се чувствах подготвена за тази позиция.

- Защо? Каква подготовка е нужна?

- Извеждането на една партия в опозиция след загуба на избори е сериозно нещо, което изисква сериозен партиен и административен опит. Изисква добро познаване на структурите по места. Като външен министър, аз пътувах много извън страната и нямах възможност достатъчно да контактувам с хората, не познавах задълбочено партията и смятах, че поемането на такава тежка отговорност ще бъде и в мой ущърб, и в ущърб на СДС. Постарах се да се аргументирам пред колегите ми от НИС и въпреки сериозния натиск да приема, отказах. Впоследствие партията одобри като временен председател Екатерина Михайлова до провеждане на Националната конференция. И тогава, за голяма моя изненада, вместо казусът да приключи, срещу мен започна яростна кампания за моето дискредитиране. Бях млада и това много ме огорчи. Не можех да си обясня как само допреди няколко дни ме убеждаваха, че съм звездата на партията, а после, след отказа да я оглавя, за същите тези хора се превърнах във врага с партиен билет. На конференцията по-късно, на която се кандидатирах, казах, че през всичките тези години мога да бъда упреквана за много неща, може би неволно съм огорчила хора, може да съм имала неверни преценки за ситуации, но в едно не мога да бъда упреквана - че съм играла нечестно. Конференцията ми гласува доверие и бях избрана за лидер на СДС. Периодът след това беше изключително тежък поради оформилите се два лагера в партията. Тази битка между съмишленици ни изтощи и всички платихме много висока цена. Днес от позицията на времето си мисля, че ако бяхме разговаряли, ако бяхме търсили общо решение, може би щяхме да преодолеем този конфликт. Но партийните изпитания ме научиха на много неща, научиха ме да анализирам повече, да не прибързвам с оценките си, да влагам по-малко емоции и да мисля рационално. Казват, че мъдростта е пропорционална на преживяната болка.

- Какво е вашето обяснение за началото на края на комунистическата система и демократическите революции? Как се случи това странно нещо Изтокът и Западът да си подадат ръка?

- Трябва да си даваме сметка, че по редица исторически причини, българското общество по-трудно формира прозападната си ориентация в сравнение с другите страни от Източния блок. Полша става отново държава след война с Русия. България се появява на световната карта след война между Русия и Турция. Дълги години тази война беше интерпретирана като освободителна, без да се споменава за ролята на Русия в последващите въжделения на народа ни за съединение и независимост. Поколения българи бяха учени, да не кажа принуждавани, да бъдат безапелационно признателни на Русия и това наложи силни русофилски настроения. Това съвсем не означава, че българите по-малко обичат свободата от чехите, поляците или унгарците, че са по-малко чувствителни към човешките права. Но всеки опит за различност през годините е бил жестоко смазван, а и източното православие осигури още един безпроблемен подход към сърцата и душите на хората. Културният и политически елит на България е бил ликвидиран, българската интелигенция е пазела, кога принудително, кога доброволно, мълчание. Трябва да е ясно, че всеки, който иска да лидира общественото мнение, трябва да си дава сметка, че това има цена. Да си лидер, не означава да си любимец. Означава да си готов да се принесеш в жертва за една кауза. Защото пътят на един народ минава през готовността на неговите водачи за саможертва.Само такива лидери могат да го изведат до високата цел. Въпреки тези исторически предпоставки, България успя в много голяма степен да промени своята история. Смятам, че първоначално тя беше по-скоро в периферията на плановете на Запада. В центъра бяха държавите от Вишеградската четворка и прибалтийските републики. Вишеградската група отдавна тръгна по пътя на демокрацията. Тя винаги е приемана като неразделна, исторически обособена част от Запада. Балтика пък има важно геополитическо значение. Докато Балканите в началото не бяха еднозначно подкрепени от Европа. Разбира се, посещението на Митеран и закуската с дисидентите беше знаково събитие. Сериозна беше подкрепата и на САЩ за демократичните промени. Но все пак, имаше известна колебливост по отношение на България. България беше известна като най-близкия сателит на Съветския съюз. Влиянието на Русия в България винаги е било много силно. България обаче успя да се пребори за вниманието на Запада и да го убеди, че мястото ѝ е сред демократичните европейски народи. Правителството на Филип Димитров зададе една много ясна политическа линия на промени, включително по отношение на геополитическата ориентация. По-късно правителството на Иван Костов взе по категоричен начин най-важните стратегически решения - политически, геополитически и икономически. Решенията бяха необратими въпреки огромната външна, но и вътрешна съпротива. По време на косовската криза у нас имаше силно движение за подкрепа на Милошевич, понеже сме съседи, православни християни и славяни. Тогава България защити европейските ценности и премина Рубикон. Същевременно, комунистическата номенклатура много от рано беше наясно, че Съветският съюз губи Студената война. Още преди промените нейни представители изнесоха държавните авоари в чужбина и по-късно се включиха в приватизацията, за да изкупят цели сектори от икономиката. Те разчитаха чрез вътрешнопартийния преврат със смяната на Тодор Живков да копират модела на Русия. Малко гласност, малко демокрация и много власт за тях. Най-вече икономическа, която при новите условия ще им донесе и политическа. Даваха си сметка, че колкото по-бързо станат капиталисти, толкова по-голяма власт ще имат. Те бяха много активни и при подготвянето на документите за европейското членство. Изобщо станаха първи европейци. По-късно и натовци.

- Какво трябваше да преодолявате в Европа. Какви хора срещнахте там?

- Имаше много предразсъдъци, много негативни възприятия по отношение на България. Не само в Европа и САЩ, но дори сред бившите съветските републики. В Тюркмения, например, президентът ме попита в частен разговор защо сме искали да станем съветска република. Както после каза, ние нямахме избор, но вие имахте. Беше обидно за мен като българка, независимо че нямах нищо общо с онзи режим.

- А нямаше ли в началото от страна на Европа, на Америка една ласкателност, доброжелателност, която по-късно се изпари?

- Имаше любопитство, примесено с недоверие. По време на първата си специализация в САЩ бях единствената българка сред множество поляци, чехи, унгарци. Дори първоначално не бях включена в политическите обучения, а само в журналистическите. Целта на подобни обучения беше да се запознаем как се провеждат демократични избори, какви рискове за демокрацията могат да се появят. По онова време ние не знаехме и не подозирахме, че изборите могат да бъдат така нагло манипулирани. Освен САЩ, много ни помогнаха Франция, Германия, фондацията „Конрад Аденауер", срещите с "Големите" от световната политика. Те ни дадоха самочувствието да се борим, да поставим България на световната картата. Бяхме млади, пълни с романтизъм и кураж. И това понякога компенсираше дефицитите в опита ни. Този кураж и искреност ми помогнаха дори по време на срещата с Примаков...

- Бихте ли я припомнили.

- Беше по време на заседанието на НАТО в Синтра. Имах среща с Мадлин Олбрайт. След срещата излязохме навън и тръгнахме по алеята, за да се присъединим към останалите. Фотографите ни следваха и този кадър обиколи всички световни агенции. Журналистическият интерес постави на картата нова България и завъртя дебата към посоката, по която поемаме. Не закъсня и отговорът. Руският външен министър, тогава Евгений Примаков, отказа предварително планирана среща. И когато се върнах в България, ми поискаха оставката заради разваляне на отношенията с Русия в резултат на проамериканските ми изяви. На пресконференцията заявих, че България е суверенна страна и сама определя своята политика. А колкото до отказа за среща на външния министър на Русия, поведението му доказва, че той или не иска, или не може да води цивилизован диалог. Последва напрегнат период. Неочаквано получих покана от Примаков да направя официално посещение в Русия. Примаков ме очакваше на улицата пред дачата, любезност, която никой от нас не очакваше. Срещата продължи повече от четири часа. Бях пределно откровена. Казах му, че България иска да стане член на НАТО. Попита ме защо. Отговорих, че сме малка държава на ключово геополитическо местоположение и не можем сами да се защитим, ако останем по средата на нищото, ако не сме част от една обща система за сигурност. Попита ме от кого искаме да се защитим. Отговорих му, че да имаш контрол над Балканите, е доста изкусително нещо и сме прочели уроците на историята. На пресконференцията след срещата повторих онова, което казах вътре. Изненадата дойде от Примаков, който каза, че въпреки позицията на Русия против разширяването на НАТО, те уважават суверенното право на България да търси гаранции за своята сигурност... Това беше изключителна новина в онзи момент. Дотогава никой руски политик не беше артикулирал, че признава каквото и да било суверенно право на България. През годините с Примаков запазихме добри, даже мога да кажа, приятелски отношения. Дори по време на драматичната история с българските медици в Либия, в която, без всякакво съмнение, имаха пръст и руските служби, ние успяхме да запазим добрия тон. По-късно по време на едно свое посещение, свързано с представянето на една своя книга в България, Примаков даде две поредни интервюта за „Труд" и за „24 часа". В тях той специално отделя място на казуса Либия и заявява, че знае, че съм направила всичко, което е било по силите ми, за освобождаването на медиците. Каза още, че в резултат на моя настоятелна молба, той също е направил всичко по силите си да помогне, първо, като външен министър, по-късно и като премиер. След тези две интервюта темата за Либия беше свалена от българското публично пространство и казусът засекретен.

- В какъв смисъл засекретен?

- Няма достъп до досието на процеса.

- Какво ли там се крие?

- Вероятно един ден ще разберем.

- А може би не.

- Да запазим надежда.

27 ноември 2019 г.

Езикът на тялото и музиката

Разговор с проф. Георг-Фридрих Шенк

Георг-Фридрих Шенк *(1953) е известен пианист и професор във Висшето училище за музика „Роберт Шуман" в Дюселдорф. Завършва музикалния колеж в Хановер при проф. Бернхард Еберт, участва в майсторския клас на Клаудио Арау, след това е студент на Андре Уотс. Концертира интензивно с обширен репертоар. Записва всички сонати на Бетовен, клавирната музика на Хиндемит, а записите му на творби от Брамс печелят многобройни награди. Започва педагогическата си работа през 1986 г. Създава и развива Метод на креативната интерпретаторска техника, известен сред клавирните педагози като „Методът Шенк".*
На 59-ия международен фестивал „Мартенски музикални дни" професор Шенк имаше майсторски клас, на който представи в основни линии базисни сегменти от своя метод, допринасящ изключително много за разширяването на качествата на интерпретацията през звука, който в неговите интерпретации, както и в изявите на неговите студенти, се оказва безкрайна и провокираща величина.
Негов ученик е пианистът Евгени Божанов, чиято техника на звукоизвличане и отражението ѝ върху интерпретаторските му идеи предизвиква адмирации на критиката и на публиката навсякъде, където го води интензивната му концертна кариера.

- Професор Шенк, вие сте пианист и педагог с огромен опит. Как и кога стигнахте до своите идеи за начините на звукоизвличане в клавирното изкуство?

- Имах едно важно преживяване. В родния ми град Аахен имаше магазин за плочи. В него можеше не само да се купуват, но и да се слушат плочи. Там чух плоча, на която Глен Гулд свиреше партитите на Бах. Слушането ставаше в една малка кабина, аз поставих плочата на грамофона и изведнъж за мен като че ли се отвори небето. Не бях чувал до този момент такъв звук. Толкова чист. И се запитах защо този звук е толкова различен, толкова друг.

- На колко години бяхте?

- На 15. И тогава си помислих, че това не е само резултат от интерпретацията, а всъщност става дума за това как се създава звукът. По това време събирах плочи на големи майстори. Много преподаватели казват, че студентът не трябва да слуша плочи, че трябва сам да стигне до своята гледна точка върху интерпретацията. Намирам тази теза за погрешна. Трябва да се познава творчеството и на композиторите, и на интерпретаторите. Тогава вече не само опознаваш личността на дадения творец, но можеш да разбереш кое прави този изпълнител толкова голям. Има закономерности, които определят това.

- И вие ги откривахте, а после ги формулирахте.

- Да, в продължение на много години.

- И от ниския стол ли започнахте? Защото, освен че сте чули Глен Гулд, сигурно по-късно сте го и видели?

- Стана много по-късно, в 80-те години. Тогава можах да го наблюдавам. За мен това беше голяма изненада. Аз дотогава мислех, че той седи на стола неподвижен заради изключителната фиксираност и точност на звука, който е много контролиран. А после с изненада видях как той кръжи с торса си около стола, на който седи. Да, столът беше нисък и този стол допринасяше за изключителната интензивност и маса на звука. Впрочем, този стол му е препоръчан от неговия учител Алберто Гереро. Това го разбрах преди няколко години от едно видео за Гулд, когато негов съученик, също ученик на Гереро, разказваше как е трябвало да се упражнява.

- Още малко за Гулд – вие знаете колко той е доработвал в студиото с потенциометър всеки свой запис...

- Да, интересното е, че за него не бяха най-важни акустичните параметри на записа, а предимно звукът. За разлика от Хоровиц, който много повече използва качествата на залата. Мисля, че когато се смалява пространството, се постига увеличаване на звуковия ефект. Има една плоча на Гулд – запис от 1973 г. с Вагнер – увертюрата „Майстерзингери" и Зигфрид идилия и на един от вирджиналистите – Уилям Бърд. Прекрасен! Изумителен е този звук и тоновете, които са като колони на катедрала, без реверберация. Разбира се, че звукозаписната техника играе роля, но преди всичко, значение има неговата клавирна техника. Има и записи, в които създава много по-големи пространства с музика от Бизе, Григ. Можел е да свири и много романтично. Интересното е, че той не използва по-сенчести звуци, при него всичко е светло, прекрасни, различни цветове, но в светлина. Мисля си, че не е обичал зоната на сянката, затова може би не е свирил толкова Шопен.

- В по-ранни години се говореше много по-малко за звука като основополагащ в клавирното изкуство. Много повече се толерираше техниката, овладяването на формата, спазването на това, което тогава се считаше за знак на стила. Как беше при вас? Сам ли се увлякохте по звука или това беше част от обучението?

- Мисля, че в Германия нямахме силна система. А и моето образование в началото не беше много професионално. Аз взимах частни уроци. Родителите ми изобщо не желаеха да ставам музикант. Баща ми беше преподавател, свързан с металите, но се възхищаваше от музиката и всяка седмица свиреше в квартет. Не свиреха добре, но аз, като дете, много се наслаждавах на музиката им. Спомням си още, че когато заспивах, си представях големи пространства, изпълнени със звуци. Всъщност, исках да ставам цигулар, не пианист, и взимах уроци по цигулка. Бях очарован от звука на цигулката, от вибратото... и колко хубаво свирят големите майстори. А пианото за мен беше добър инструмент... но предпочитах тогава цигулката. Междувременно ревизирах отношението си към пианото (*смее се*). Но да се върна към пръстовата техника. Мисля, че ако човек иска да стане професионален пианист, това е най-добрият път. Аз я преподавам. И през всичките тези години я развивах. Имало е случаи за няколко месеца, благодарение на тази техника, пред мен да стои съвсем друг човек. Това е доброто на метода. За мен пример беше, че около 13-ата ми година техниката ми беше много ограничена. Но до 16-годишната си възраст работих много, купувах си и плочи. Спомням си, че първата плоча, която използвах активно, за да слушам пианото, беше Дебюси - „Островът на радостта". Беше запис на Владимир Ашкенази. Слушах я непрестанно и я възпроизвеждах, копирах чутото. После чух Брамс – Хендел вариациите на Юлиус Кетчън, и се опитах да възпроизведа всеки негов нюанс. При това, не бях готов за трудността на тази пиеса, но постепенно я научих. И след това имаше един запис на Бетовен - сонатата оп. 110 с американския пианист Джон Браунинг - прекрасен! И аз възпроизвеждах всичко - той има прекрасен звук. След това прочетох книгата на Йоахим Кайзер „Големите пианисти на нашето време". Към някои от тях се отнасяше строго, според мен, несправедливо. Но трябва да кажа, че за онези години тази книга за мен беше голямо вдъхновение.

- Това, което ми разказвате, ме навежда на мисълта, че вие сте търсели специфични неща в тези записи – нюансиране, метаморфози на звука, атмосфера, характер – когато сте били още момче. Тоест, вие сте тръгнали по този път от самото начало.

- Знаете ли, аз никога не съм се замислял по този въпрос, но сега, като ми казвате това, си давам сметка, че е точно така. Споменах Кайзер, защото в тази книга имаше статии за Хоровиц и за Гилелс. Той описваше и двамата през си минорната соната от Лист. И, разбира се, аз купих двата записа и копирах и двата. А те бяха много различни. Тогава разбрах закономерностите относно звука и техниката за неговото производство, която всеки от двамата използваше. Разбира се, че много точно се чува интерпретацията, но интерпретацията много често се опира на техническия ресурс, който се използва. След две години подготвих една клавирна програма, имайки предвид и записите, които бях слушал. Технически беше добре, но след това, разбира се, дойде времето, в което аз трябваше да систематизирам техническите средства. И установих, че това е необятна територия. Видях, че никак не е лошо най-напред да имаш основната чернобяла техника, а след това да модулираш и да тръгнеш в определена посока.

- Предполагам, че сте го формулирали съвсем ясно, когато сте започнали да се занимавате професионално с инструмента.

- Имах много добър педагог в лицето на проф. Бернхард Еберт. Слушахме много музика заедно – с него чух за първи път записи на Рахманинов и на съвсем младия Хоровиц. Еберт имаше тази особеност, че не можеше да бъде тих по време на слушане. За мен това беше свято нещо, а той коментираше почти на всеки такт, защото искаше аз да чувам всеки детайл и да мога да го опиша. Той беше невероятен човек, по-късно направи ансамбъл за нова музика в Хановер. През 60-те години акомпанираше на двама страхотни цигулари – Тибор Варга, фантастичен виртуоз, и Иври Гитлис, който беше напълно противоположен тип музикант. Еберт предпочиташе Гитлис. Той беше един от най-богатите звуково, най-интересни цигулари, който човек може да си представи. Правеше невероятни неща със звука. Неговото вибрато – по-бавно или по-бързо, беше нещо изключително. Също и когато свиреше без вибрато. И неговият начин да ритмизира – тогава за първи път чух нещо подобно. След като го чуеш, всяко друго свирене на цигулка ти изглежда академично, безинтересно.

- Бях на вашия урок, където разбрах, че вие пледирате за това, че звуците, които пианистът открива, също влияят на неговия характер. И обратно!

- В моя метод аз просто показвам пътя към систематизиране на техниките.

Към това тръгнах още, когато нямах т. нар. основна техника, но имах други техники. Под основна техника се разбира пръстова техника с дозиран натиск върху клавиатурата, принципи на акордово свирене, на легато, с повече артикулиране на тоновете и т. н. Тези принципи не ми бяха дадени в началото, когато започнах, всичко при мен беше в ембрионална фаза. Изградих го чрез многото уроци, които получих от плочите. И трябваше да развия тази система. Знаех какво искам, но не ми беше ясно как да го постигна. Затова ми беше трудно да намеря учител, който да ме поведе в тази посока. Откровено казано, аз се дърпах леко от установеното, защото ми се струваше ограничено - когато се работи с тази основна техника, не се произвеждат най-добрите звуци, но се говори за интерпретация... И урокът се състои в това да се покаже накъде върви произведението. Разбира се, и това трябва да го има, но не само. И разцеплението между прилагането на дадена техника и мечтата как трябва да изглежда композицията, за мен беше проблем. Затова мисля, че с този метод, който развивам вече 40 години, премахвам това разцепление. В този процес се развива и една множествена личност. Имаше една книга, която разглеждаше възможностите за промени на личността; и се разказваше как при посещение на зъболекар с много силен зъбобол, човек си е представил, че е друга личност и зъбоболът спрял. Болките изчезнали.

- Това звучи шизофренно.

- Да (*смях*). Но аз го разбирам много добре. И го намирам за много позитивно. Един артист го прави. Изгражда се силна личност, но в тази личност се интегрират и възможности за нейната трансформация. Много съм работил по този въпрос, много съм се мъчил, докато успея да изградя нещо. След това - по отношение на публиката. Пътят до сцената – разликата в излъчването, в поведението. Евгени Божанов, например, когато излиза на сцената, това се превръща в съвсем друг сюжет. Фантастично общува. Проявите на неговата личност съзрях в едно видео, когато той е 13-14 годишен и свири ла мажорния концерт от Моцарт. Всичко необходимо вече е там. И сценичното присъствие, и силата да предадеш на другия това, което чувстваш и мислиш в музиката. При много надарените хора тази сила може да се остави свободна, без контрол. Но енергията трябва да съществува, да е там.

- Имате ли последователи на вашата система?

- В началото, когато развивах тези възгледи, моите колеги казаха, че това е налудничаво. Но след това дойдоха първите добри резултати със студенти. Започнах във Висшето училище в Дюселдорф през 1986 година. Най-напред имах студенти, които не учеха за концертиращи пианисти, а за тонрежисьори - такива, които трябваше да развиват чувствителност по отношение на звука, но технически не можеха добре да свирят. В първите три години развих системата писмено и интересът се разрасна. Аз се опитвам на всеки от моите студенти, независимо колко е талантлив; да му дам инструментариума, средствата, за да получи нещо по-различно като цвят, като характер, да изгради някакъв свой звуков идеал. Аз никога не се карам, не коря. Не го мога, намирам го за ужасно. Моят учител Еберт беше малко като Тосканини. Не с мен, слава Богу. И някак си установихме правила на общуване. Например, аз не можех да понасям някой да си сложи ръката на раменете ми, докато свиря. Това ми действаше много зле психически. И сега, когато мой ученик свири, аз съм достатъчно далеч от него, за да го оставя да се чувства свободен. Тази позиция на боса, на шефа, никога не съм я заемал. Това влияе върху самостоятелността на дадена личност.

- Когато някой каза за вас, че сте говорили за езика на тялото – доста странно прозвуча. Това тук е все още не съвсем общоприето.

- При мен идеята за езика на тялото дойде късно. Когато видите пианист, който прави с лицето или тялото си някакви движения, а това, което се чува, не им съответства, тогава става смешно. Святослав Рихтер казваше: „Не снимайте лицето ми, а работата ми като пианист." И беше абсолютно прав. Какво всъщност прави пианистът? Служи на музикалния текст с определени клавирни жестове, движения. А при много способните хора те се отразяват на лицето. Отразяват се дори на публиката – всички напрежения при преходи, при кулминации, всички перипетии на формата. Тази емоционална архитектура на музиката може да се прочете и по лицето на слушателя. Артистът трябва да намери директната връзка на тялото с инструмента, за да излезе качественият звук. И аз мисля, че това функционира доста добре чрез моя метод.

Разговаря **Екатерина Дочева**

Брой 41, 13 декември 2019 г.

И самородно злато, и алхимичен продукт

Разговор между критици за Фестивала на българското документално и анимационно кино *Златен ритон*

Награди от *Златен ритон* 2019

Журито на 24-ия фестивал на българското документално и анимационно кино „Златен ритон" бе в състав: Светослав Стоянов, режисьор и продуцент (председател), Ангел Гешев, художник, Велислава Господинова, аниматор и режисьор, Мария Аверина, режисьор, и проф. Надежда Маринчевска, кинокритик. И присъди следните награди:

„Златен ритон" за документален филм - ***„Жертва на пешки"*** *на Асен Владимиров;*

„Златен ритон" за анимационен филм - ***„Дърво от желязо"*** *на Андрей Цветков;*

Специална награда на журито за документален филм - ***„Калин и отбора на затвора"*** *на Петко Гюлчев;*

Специална награда на журито за анимационен филм - ***„Лист хартия"*** *на Ася Кованова;*

За режисьор на документален филм - ***Боя Харизанова*** *за „Чувство за непоносимост";*

За художник-постановчик на анимационен филм - ***Пенчо Кунчев*** *за „Рози в нощта";*

За дебют в документалното кино - ***Емил Спахийски*** *за „Икар от Кочериново";*

За дебют в анимационното кино - ***Далибор Райнингер*** *за „Последният ден";*

Награда на община Пловдив за документален филм - ***„Какъв цвят има този свят"*** *на Ралица Димитрова;*

Награда на община Пловдив за анимационен филм - ***„Виола"*** *на Сотир Гелев;*

Специален диплом на документалния филм ***„Рокендрол"*** *на Борислав Колев;*

Специален диплом на документалния филм ***„Формулата на Тео"*** *на Николай Василев;*

Специален диплом *на анимационния филм* ***„Щастие"*** *на Димитър Димитров.*

Награда на гилдия „Критика" към Съюза на българските филмови дейци за документален филм - ***„Калин и отбора на затвора"*** *и за анимационен -* ***„Рози в нощта"****.*

Награда на Съюза на българските филмови дейци - ***„Жертва на пешки"****.*

Награда на Българска национална филмотека - ***„Жертва на пешки"****.*

Награда на „Академика 21" за документален филм - ***„Истории за птици, хора и други чудеса"*** *на Любомир Халачев;*

Награда на „Академика 21" за анимационен филм – на поредицата ***„Без коментар"*** *на Вяра Донева.*

К

Геновева Димитрова: И 24-ят „Златен ритон" вече приключи. Изгледахме 37 документални и 19 анимационни филми. За втори пореден път „Златен ритон" се провежда през година и ни се струпаха неимоверно количество филми, повечето от които са и прекалено дълги. Все още не знаем наградите на журито, но нашата работа е да обобщим фестивала, да извадим най-важните филми и да очертаем тенденции, ако има такива. Според мен, в конкурсната програма имаше доста документални и анимационни филми, които заслужават внимание и би трябвало да бъдат видени от колкото се може повече хора, но проблемът с разпространението им виси със страшна сила. За документалните, освен излъчване по БНТ или показване в кината, има и допълнителни онлайн платформи, но анимационните не могат да се гледат, освен по фестивали. За пореден път портретът се очерта като водещ жанр в документалното ни кино, независимо дали е съвременен или исторически. Тази година доминира осмислянето на миналото и съотнасянето му с настоящето – през различни събития, фигури, ракурси. За мен няколко филма се открояват най-ярко. Независимият пълнометражен дебют на Петко Гюлчев „Калин и отбора на затвора" пълнокръвно и оригинално показва креативния психолог в затвора в Казичене, който пробва разни стратегии за превъзпитанието на лишените от свобода, изхвърлен е от системата, но не се предава. Също независим дебют, подкрепен от Пловдив - европейска столица на културата, е „Следващото поколение" на Ния Александрова и Айелет Хелер, който представя неочакван и интимен ракурс към познатата тема за спасяването на българските евреи. „Жертва на пешки" на Асен Владимиров е и изследване на съдбата на патоанатома д-р Марков, изпратен от Богдан Филов да участва в международната комисия за трагедията в Катин, и мощна фреска на политическите машинации преди, по време и след Втората световна война. Респектира и другият филм на Асен Владимиров - „Брейкинг нюз", който разказва през обилен архив и съвременни интервюта за тактиките на чуждестранните военни кореспонденти по време на Руско-турската война, отношението им към нашето население и мястото на България на европейската карта. Освен дълбочината на мисленето, в тези филми прави впечатление и заиграването с технологиите. С героите си ме развълнуваха „Рангел завинаги" на Коста Биков – вторият му филм за Рангел Вълчанов след „Пътешествие между два филма" (1998)...

Божидар Манов: За стихията Рангел могат да се направят не два, а двайсет филма и всеки да е от различна гледна точка. Неговата витална енергия, ашладисана от средноевропейската цивилизация на чешкия му период и след това върната в българското кино с неудържимия взрив „Лачените обувки на незнайния войн", е невероятна! Коста някак съдбовно се е обрекъл на Рангел. Той има вкус към неофициалните икони на киното – такъв беше и филмът му за Тони Андрейков.

Геновева Димитрова: Освен радостта да пообщуваме малко с уникалния Рангел, филмът на Коста е физиономичен за творчеството му. Но да продължа. „Да надскочиш съдбата" на Панчо Цанков е за харизматичния 92-годишен физик и филантроп проф. Минко Балкански, реализиран във Франция. В дебюта си „Синко мой" Павлина Иванова изследва увлекателно музикалния път в Англия на 43-годишния едновременно изпълнител на „Луди, луди жаби" Мирослав Атанасов-Морски. В анимацията почти всички филми бяха интересни и качествени, но най-силно впечатление ми направиха красивият и еротично-поетичен „Рози в нощта" на Пенчо Кунчев, философският „Дърво от желязо", цветният и витален „Лист хартия" на Ася Кованова, някои от филмчетата във втората част на продуцентския експеримент на Весела Данчева „Щрих и стих", както и от еко проекта на Вяра Донева „No comment".

Людмила Дякова: За да бъде фестивалът наистина пълзотворен и да си тежи на мястото, той трябва да се провежда всяка година. Сумбурното гледане на толкова много филми не е полезно за никого. Освен това, програмите така трябва да се изготвят, че да има време за представяне на авторите. Искам да обърна внимание и на технически проблем – в каталога се включват създателите на филмите до оператор, т.е. няма композитор, звуков дизайнер, монтажист, а би трябвало да присъстват. Що се отнася до филмите, те са и исторически, и съвременни; и бих нарекла една категория преходни филми, каквито са, например, „Ненужен герой" на Стефан Командарев, „Следващото поколение", „Нов живот" на Стефан Иванов – те хем по някакъв начин са свързани с по-далечна или по-близка история, хем звучат доста съвременно. Но ако погледнем по-обобщено, това се отнася за всичките исторически филми – освен обектите, те проектират миналото в настоящето, да не говорим колко полезни са за бъдещето. Такива са и „Братя Георгиеви: Евлоги и Христо" на Михаил Мелтев по сценарий на Влади Киров, „Гражданинът Сис" на Господин Неделчев-Дидо пак по сценарий на Влади Киров, „Жертва на пешки", „Да надскочиш съдбата", „Дворците на народа" на Борис Мисирков и Георги Богданов. А към съвременните филми бих добавила и късометражния независим „Удавник" на Пламен Николов, остро публицистичните „Контролирани глътки въздух" на Ефемия Фард, „Началото е край" и „Неупиваема чаша" на Румяна Ангелакова, свързани с изключително актуални проблеми – домашното насилие и наркотиците. Те въздействат ударно, защото са стегнати и кратки.

Божидар Манов: Единни сме, че след двегодишна производствена жътва, програмата е огромна. В документалната програма, която доминира, има много силен пакет от портрети. Да направя важното уточнение – портретът не е само прецизна фактология, а и проницателна психология. И двете заедно създават в някои случаи респектиращи филми, например, „Съдбата като джаз" на Константин Занков за големия джаз музикант Васил Пармаков – фактологията е богата, а психологическото наблюдение от постовете му във фейсбук е също интересно, въпреки неговото отсъствие.

Людмила Дякова: В тази посока е важен и „Какъв цвят има този свят" на Ралица Димитрова за спомените на приятели за отишлата си едва на 23 талантлива поетеса Данила Стоянова.

Божидар Манов: Тъкмо щях да го кажа. Повечето портрети са за хора на изкуството или на духовните дейности. Освен тези, има филм за Рангел Вълчанов, за поета Николай Кънчев („Написаното с перо от ангел е завинаги" на Христо Илиев-Чарли), за диригента Емил Чакъров („Реквием" на Георги Тошев), за Радичков („Истории за птици, хора и други чудеса" на Любомир Халачев), за Георги Марков („Чувство за непоносимост" на Боя Харизанова), за Александър Балкански и знаменитата циркова фамилия („Колелото Балкански" на Илия Костов) и др.

Людмила Дякова: Много добър филм е „Икар от Кочериново" на Емил Спахийски. С всичките си постижения, признати патенти и невъзможността да реализира нито един от тях, героят продължава да следва своя път, независимо от личната си трагедия. По някакъв начин, съвременните герои във филмите са позитивни, въпреки трудностите.

Божидар Манов: Вторият голям блок от филми на фестивала са историческите изследвания с прецизно, детайлно отношение към документа, факта, наследството. Именно чрез портрета на известни личности от близко или по-далечно минало се стига до много плътни исторически анализи на епохата и същността на субекта в нея. Стана дума за филмите на Асен Владимиров, закърмен с този метод на работа от Юлий Стоянов и той го подчертава с благодарност. Великолепен филм е „Жертва на пешки". Ето един исторически материал от земетръсно време и в тези огромни исторически, политически и психологически изпитания - присъствието на жив човек, д-р Марков, попаднал между воденичните камъни на историята, които смилат индивида. И на тази база Асен извежда много силен портрет на субекта в историческото време. Такъв е и „Гражданинът Сис" – също епичен изследователски филм, който успява да извади от неизвестността непознат за българската публика чех, да го разгърне като историческа фигура и да открои функцията на субекта в обратите на времето.

Геновева Димитрова: Този филм е едър просветителски жест.

Божидар Манов: Разбира се. И отново се вижда прецизната разработка на документа от покойния сценарист Влади Киров.

Людмила Дякова: Важно е да споменем Влади Киров, защото неговото стойностно присъствие се усеща и във филма за Евлоги и Христо Георгиеви, при това в най-добрата светлина, която сме свикнали да го познаваме като внимание към документа, като есеистично писане, като провокация към режисьора.

Геновева Димитрова: И да запълва бели петна в знанието за историята.

Божидар Манов: Интересни филми като „Формулата на Тео" на Николай Василев за известния физик Теодосий Теодосиев, който създаде школа, или любопитният портрет на много възрастната Мария Зъбова, звънарката на „Александър Невски", която бие камбаните в „Музиката на София" на Камелия П. Петрова, са с медийно преекспонирани герои. И ето, две много интересни фигури, находка за документално кино, вече някак стоят употребени. Това е любопитен момент.

Геновева Димитрова: Филм се прави поне година, докато телевизията е пъргава.

Людмила Дякова: Не е само това. Друга преекспонирана тема като спасяването на българските евреи намира съвсем различна, за мен новаторска гледна точка в „Следващото поколение". Виждаш хора, които наистина търсят корените си у нас. И това е поднесено тънко, елегантно и хваща за гърлото. Може би това е пътят – за медийно преекспонирани герои и теми да се говори с различен глас.

Геновева Димитрова: Много ми беше любопитно да гледам за втори път „Тайният живот на Вера" на Тонислав Христов. На пресконференцията филмът предизвика полемика за режисурата в документалното кино. На мен ми достави удоволствие – прекрасна героиня, темата за бащиния алкохолизъм и семейното насилие, чудесната визия на Александър Станишев.

Божидар Манов: В световната практика вече няма разделителни синори между видовете кино. Бактически този филм е скрито хибриден, доколкото няма откровено игрални епизоди, но има епизоди, разработени с участието на режисьора. Например, ролевите игри. Това в някаква степен подронва доверието на зрителя. Тук обаче искам да кажа нещо друго - не ви ли прави впечатление, че в тази богата панорама липсва чисто политически филм?

Геновева Димитрова: Няма.

Божидар Манов: По-точно, има филми с отчетлив политически фон, но са в минало време. „Ненужен герой" е де факто политически филм, но е за чешките събития. „Гражданинът Сис" също е политически, но в друго време.

Людмила Дякова: И още по-миналото време на „Брейкинг нюз" или „Непобеденият генерал Владимир Вазов" на Татяна Пандурска.

Божидар Манов: Да, и „Жертва на пешки". Тоест, политическият пласт някъде присъства като слой във фактографията, но днес го няма.

Геновева Димитрова: Просто днешните политически събития не са интересни за документалистите.

Людмила Дякова: Съвременните ни политици не блестят като водачи и мислители и едва ли заслужват да станат обект на филм – те достатъчно са експонирани в медиите.

Божидар Манов: Не стават за политически субект на документален филм, но като част от политическите механизми и движения 30 години след 1989 никак не е безинтересно. Този анализ ми липсва.

Геновева Димитрова: Възстановките са вече хронични „патерици", но тази година бяха в още по-голямо изобилие.

Людмила Дякова: И възстановките, и говорещите глави явно са непреодолими.

Кадър от *Жертва на пешки*

Божидар Манов: Да, или са донякъде принудителни поради недостиг на материал или производствено време. Проявявам разбиране, не, че съм удовлетворен. Когато намериш интересна фактология, тя е като къс самородно злато. Когато се инкрустира с всякакви художествени похвати, включително и възстановки, това самородно злато започва да прилича на алхимичен продукт от лабораторна обработка.

Людмила Дякова: Наблюдавам тенденция, която присъства в много от филмите – мястото на вярата, връщането към Бог, не към религията. Това го има в „Рокендрол" на Борислав Колев, „Недалеч от рая" на Христо Бакалски и Корнел Миглус, „Неупиваема чаша", „Икар от Кочериново", „Северозапад – неизтребими образи" и „Съдбата като джаз" на Константин Занков. Храмовете присъстват като метафора на желанието на атеистичните българи да се обърнат към нещо по-извисено, по-космическо. Бих направила паралел с „Дворците на народа", където тези сгради са строени като храмове на социалистическия народ, а всъщност това, което постигат, е да го потиснат, да направят човека още по-нищожен.

Божидар Манов: Дворците на народа не могат да бъдат храм, защото са архитектурни мастодонти, които а priori гонят усещането на духа. Вярата няма нужда да се материализира. В изброените от теб филми тя наистина работи в най-висш смисъл. В механизираното ни време вярата е възможна опора.

Геновева Димитрова: Да преминем към анимацията.

Людмила Дякова: Равнището на анимацията от последните няколко години е много високо. Преодолени са много задръжки и комплекси и филмите разкриват въодушевяващо пъстра картина. Изненадах се колко са разнообразни технологиите, с които боравят авторите: живопис под камера, тотална анимация, обемна анимация, авторска 3D анимация като пълнометражния филм „Виола" на Сотир Гелев... „Дърво от желязо" на Андрей Цветков по сценарий на Слав Бакалов е най-добрият му филм досега – с притчовостта, с този светъл контур, с тази невероятна фактура... Това наистина е авторски филм, който навсякъде би бил изключително добре приет. Другата линия е „Рози в нощта" на Пенчо Кунчев. След прекрасния „Луната със сините очи", тук метаморфозите на романтичната еротика са обиграни по един библейски начин и са перфектно нарисувани. Но, както каза Пенчо Кунчев, навсякъде по фестивалите го харесват, но не го селектират заради еротиката. А той е толкова красиво поетично-еротичен, както е един сонет на Шекспир, например.

Геновева Димитрова: Друг филм, който прави много силно впечатление, е виталният „Лист хартия" на Ася Кованова по сценарий на Христо Ганев.

Божидар Манов: Има определено израстване в нашата анимация. Ако преди се радвахме на хрумвания и малки анимационни вицове, намигвания, сега автори от различни поколения, включително и много млади, успяват да постигнат анимационна изразност, която носи сериозни и дълбоки смислови послания. Споменатите филми наистина са между най-добрите, а „Рози в нощта" е много високо умение. И „Дърво от желязо" респектира с дискретно графичен контурен рисунък. Ами „Виола" на братя Гелеви! Анимация, направена с високо художествено майсторство и перфектна технология. И носи заявка за комерсиален успех. Неслучайно имат план да направят трилогия и да показват филмите заедно.

Геновева Димитрова: Да не забравяме втория „Щрих и стих" – пет миниатюри по стихотворения.

Людмила Дякова: Оригинални и разнообразни авторски почерци с повече комуникативност и определено надгражда първия.

Божидар Манов: Предполага се, че собствената анимационна образност изнася авторовото послание със своя специфична лексика. Дали се получава тази перфектна спойка, в която текстът се претопява в рисунката и общият резултат е специфичен анимационен образ, който стига до зрителя? Или строфите си вървят, а на екрана – анимационните им илюстрации? Дали се получава този така труден синтез?

Геновева Димитрова: Според мен, сега по-успешно вървят към синтеза.

Божидар Манов: Да, в „Плитка вена" на Йоана Александрова по Марин Бодаков, в „Последният ден" на Далибор Райнингер по Мария Донева, в „Над нещата" на Ина Николова по Стефан Икога...

Людмила Дякова: Този синтез е абсолютно постигнат в „Лист хартия". Защото, макар да не е стих, текстът на Христо Ганев е много поетичен, философски, красив, а визията е напълно адекватна. Рисунката е леко наивистична, но бликаща от озареност, ирония, добронамереност. И искам да обърнем внимание на прелестната музика на Петър Дундаков.

Геновева Димитрова: Всъщност, той присъства на фестивала с три филма и съвсем различна въодушевяваща музика: още в „Тайният живот на Вера" и „Нов живот".

Людмила Дякова: Изобщо, музиката във филмите тази година е много добра редом с работата на операторите, които хвалим като мантра, но е напълно заслужено. И звуковият дизайнер Мариана Вълканова – непрестанно се чудя как успява в толкова много филми да намира адекватен подход и неизменно да е различна.

Божидар Манов: В главата си Мариана има пет фонотеки.

Геновева Димитрова: Да видим кога ще бъде следващият фестивал.

Божидар Манов: Би следвало да е догодина.

Людмила Дякова: Ако е пак през година, качествени филми ще останат незабелязани дори от нас.

6 декември 2019 г.
Пловдив

1989-2019: как крахът на СССР разтърси Запада

„Но какви ги вършите в Канзас Сити?“ – чува се от другата страна на слушалката гръмовният глас на Жак Ширак. Датата е 12 септември 2001 г., а Франсоа Бюжон де л'Естан не се осмелява да каже на държавния глава, че дори не е в Канзас, а на около десетина километра от него. Спрял е на паркинга на търговски център в Индипендънс, Мисури. Той обяснява на президента, че предния ден пътувал със самолет за Солт Лейк Сити за среща за зимните олимпийски игри, когато пилотът обявил, че поради „извънредна ситуация в националния план“, въздушното пространство на САЩ е затворено и всички самолети са приканени да се приземят. Едва когато се приземяват, дипломатът научава за атаката срещу Световния търговски център. Той осъзнава, че неговият самолет е излетял от летището в Дълес само пет минути след разбиля се в Пентагона. Няма самолети, няма и влакове. Все пак, успява да намери кола под наем за следващата сутрин. Посланикът успокоява президента, че е на път и за нула време ще стигне столицата, на 1 700 км от нея, жена му кара, а той говори по телефона.

Междувременно сред съюзниците на Съединените щати се заражда изключително силно, спонтанно чувство на симпатия и солидарност. Франция предлага да изпрати специализирани пожарникари, които да помогнат на колегите в Манхатън, сериозно засегнати от атаките. „Всички сме американци“, пише главният редактор на „Монд“ Жан-Мари Коломбани на първата страница на вестника. Това заглавие във френски вестник, който далеч не винаги е бил мил към чичо Сам, се възприема като знак за единодушието на Запада около една ударена суперсила. Между другото, не само западните държави, но и президентът Владимир Путин също ще предложи своята помощ в борбата срещу тероризма, който самият той по свой си начин води в Чечня.

След 11 септември - неограничена солидарност

От юни месец се планира официалното посещение на президента Ширак в Съединените щати, като датата, за която е планирано събитието, е 18 септември. От Елисейския дворец питат Белия дом дали Джордж У. Буш би желал да отложи визитата предвид случилата се трагедия. „Не, продължаваме“ – отговаря съветникът му по националната сигурност Кондолиза Райс: „Ние имаме нужда от приятели в изпитанието“. „Елате“- потвърждава и американският президент.

Джордж Буш младши и Ширак се разбират добре; френският президент е първият чуждестранен лидер, с когото американските управляващи се срещат след атентата – това става през декември 2000 г., като по онова време мандатът на Буш младши още официално не е започнал – той е току-що избран след дълго оспорвани избори.

Така, много скоро след атентатите, Жак Ширак пристига в една травмирана страна с отворени рани. В Белия дом, припомня си посланикът, Буш тъкмо бил разбил плана на войнствените си намерения срещу тези „кръвожадни терористи“, които нанесоха удар срещу Америка. Два дни по-късно британският премиер Тони Блеър, който на свой ред също пристига, за да демонстрира солидарността си, ще бъде у Буш с много сходни възгледи.

След това френският държавен глава заминава за Ню Йорк, където посещава Ground Zero и прелита над града с хеликоптер заедно с кмета Руди Джулиани. Френската загриженост е добре дошла. Също както и тази на другите съюзници в НАТО, които за първи път в историята на Атлантическия алианс се позовават на член 5 за колективна защита на нападнат съюзник.

Този момент на единство, който ще продължи и по време на войната в Афганистан, често се представя като важен символ на трансатлантическия неразрушим съюз, изкован след Втората световна война, когато намесата на САЩ позволява Европа да се освободи от нацизма. Така например, в книгата си *Allies At War* („Съюзници във войната“, издателство McGraw-Hill, 2004 г., все още непреведена) изследователят от Европейския съвет по външни отношения Джеръми Шапиро и помощник държавния секретар на САЩ от администрацията на Клинтън - Филип Гордън приветстват тази „неограничена солидарност“.

„Американците и европейците се изненадаха в положителния смисъл на думата“, пишат *Шапиро* и Гордън.

„Буш изненада европейците с търпеливите си, внимателни и пропорционални действия в Афганистан. Европейците, отричайки стереотипите, решително подкрепиха военните действия. (...) В продължение на месец Америка водеше сериозна война от другата страна на земното кълбо, а най-големият проблем за европейските съюзници бе, че искаха да изпратят повече войски, отколкото Вашингтон беше готов да приеме.“

Войната в Ирак

Очевидно е, че тази идилия се наблюдава на фона на едно събитие с обратен знак - войната в Ирак, заради която този красив съюз щеше да се разпадне осемнадесет месеца по-късно. Но американците искат да виждат само доброто и, в някаква смисъл, повърхностната страна на нещата. В действителност, веднага след 11 септември по трансатлантическата фасада вече се появяват пукнатини, предупредителни знаци, че предстои разпадане. Те пропукванията стават по-сериозни. Някъде – загатнати, другаде – набиващи се на очи, докато в един момент, когато бях ден, Доналд Тръмп предизвиква рухването на конструкцията. Тук отново погледът назад към тези тридесет години показва до каква степен 1989 г., с разпада на комунистическия блок, е повратна точка в трансатлантическите отношения.

Бившият външен министър и близък сътрудник на Франсоа Митеран Юбер Ведрин смята, че различията са настъпили много по-назад във времето. „Без заплахата от Сталин никога не би имало западен блок“, казва той. „По време на Първата световна война американците изчакват 1917 г., за да се намесят, а през Втората се заявяват едва след нападението на Пърл Харбър [7 декември 1941 г.].

Атлантическият алианс, създаден срещу СССР на Сталин, продължава да съществува и след смъртта на вожда – десетилетия наред, с много спорове, при които САЩ винаги имат последната дума“, коментира с ирония Ведрин.

Крахът на Съветския съюз в края на 1991 г. създава нова ситуация заради изчезването на общата заплаха.

В началото, в първите две или три години след разпадането на комунистическия свят, съюзниците работят заедно по забележителен начин, за да спасят стабилността в Европа и нейната сигурност. Те преговарят да поставят под защита ядрените оръжия, разположени в Украйна и Казахстан. „Упражнение по колективно лидерство на много високо ниво“, отбелязва Ведрин. Доста скоро обаче от двете страни на Атлантическия океан се очертават различни гледни точки по въпросите за бъдещето на Европа, на НАТО и отношенията с Русия. В същото време, Вашингтон инстинктивно затвърждава своята доминираща позиция.

Франсоа Митеран смята, че НАТО, в крайна сметка, ще изчезне, след като вече няма военен план и загубва смисъла на своето съществуване. Ето защо се възползва от възможността да насърчи създаването на европейска отбрана. Според бившия посланик на Франция в НАТО Беноа д'Абовил, Митеран си задава дали полезно желанието на САЩ да разширят, за да запазят онова, което смятат за свой стратегически интерес, е именно да измислят нова роля на НАТО. Франция си има своята идея за европейската защита, от която в Париж не се отказват никога! Парадоксално, но тъкмо Тони Блеър води Жак Ширак да подпише Декларацията от Сен-Мало през декември 1998 г., за която се предполага, че е своеобразен зачатък на европейската отбранителна система.

Париж разбира колко е разклатен в мрачните дни на септември 2001 година. Французите вече са имали опит с терористични атаки на тяхна територия. Макар искрено да съчувстват на американците и да са солидарни с тях в страданието им, те имат подозрения по отношение реакцията на Съединените щати. Французите се притесняват, когато Джордж Буш младши говори за двубой „между доброто и злото“. „Трябва да не губим чувството си за реалност“, предупреждава френският министър-председател Лионел Жоспен. И е категоричен, че „не трябва да се оставяме да бъдем убедени да участваме в сблъсък между западния и ислямския свят“.

И много скоро, след като са протегнали ръка, европейците осъзнават, че американските лидери всъщност предпочитат да се справят без тях. „Задейства се някакъв рефлекс за запазване на гордостта“ – припомня си високопоставен служител. Европейците се почувстваха наранени и унизени: „Не, благодаря, ние ще се справим сами!“

Някои високопоставени европейски военни трупат горчив опит. В края на септември началникът на Генералния щаб на френските въоръжени сили генерал Жан-Пол Рафен, придружен от четирима полковници, пристига в Тампа, Флорида. Там се намира CentCom - централното командване на американската армия - „сърцето“ на военните действия на оперативно ниво, които се подготвят в Афганистан. Французите изпращат „тежката артилерия“, „с някои много конкретни предложения как ще помогнат на САЩ в Афганистан“, казва източник, близък до френските висши военни. Но все още чакат отговор.

Френските части в качеството си на партньори, също както и другите съюзници в НАТО, са разположени на уважително разстояние от американското командване - в казармите на CentCom. „Те се опитват да скъсят дистанцията с американските си колеги, но веднага получават отрицателен отговор“, продължава източникът. И добавя: „Французите не са ценени. Всъщност, никой не е възприеман за важен. Дори англичаните, с които има признатите по-специални връзка.“ Те все пак са допуснати в „светая светих“, но и са с ограничен достъп. „Американските офицери са много помпозни. Те са ужасно напрегнати и не говорят с никого.“

Два пъти седмично, а понякога и три, министърът на отбраната Доналд Ръмсфелд или неговият заместник Пол Уулфовиц слизат от Вашингтон в CentCom. Там представителите на съюзническите части получават информация, но при „изключително напрегната атмосфера“. Мисията на френските съюзници в Тампа ще бъде поддържана в продължение на няколко месеца, но френските военни ще изпитат силно огорчение. В резултат, ще направят важни открития: съществува американски едностранен подход, който е под фасаден натовски мултилатерализъм.

Голям ритник в шахматната дъска

На 7 октомври американските сили започват настъпление срещу талибаните, но са само с британците. Военни части от страните на НАТО ще дойдат да ги подкрепят на по-късен етап. На 6 ноември Жак Ширак пристига отново във Вашингтон. Френският посланик в САЩ Франсоа Бюжон де л'Естан го придружава до Белия дом.

„Не мина кой знае колко добре“, спомня си Бюжон де л'Естан. Френският президент иска да знае какви са плановете на американците след свалянето на талибаните. Той има сериозни подозрения, че Джордж Буш младши и неговият екип от месиански настроени неоконсерватори искат бързо да се преместят в Ирак, където бащата - Джордж Буш старши, води първата война в Персийския залив през 1991 г., но без да стигне до Багдад. Бившият генерален секретар на НАТО, испанецът Хавиер Солана, разказва как в края на 2000 г., когато Бил Клинтън подготвя плавния преход от управлението си към това на наследника си Джордж Буш младши, той го попитал какви са приоритетите му във външната политика. Буш му отговорил: „Саддам Хюсеин и противоракетната отбрана“. Изправяйки се пред американския президент, Ширак започва да дава мъдри съвети: „Скъпи мой Джордж, внимавай с Близкия изток. Равновесието е много крехко, не бързайте!“ Но Буш, „изплъзвайки се като сапун“, според впечатленията на посланика, изобщо не разкрива намеренията си. Един час по-късно в присъствието на медиите той благодари на „личния си приятел“ Ширак за съветите му, „които смята за много ценни“...

Пропукването в отношенията между двамата президенти настъпва в онзи момент, когато Ширак започва да се съмнява в американските проекти. Той признава за тези свои колебания на канцлера на Германия Герхард Шрьодер, а след това и на руския си колега Владимир Путин, който също споделя неговите чувства. Във Вашингтон посланикът Франсоа Бюжон де л'Естан продължава работата си, като се среща с Конди Райс. Тя е съветник на Джордж Буш по въпросите на националната сигурност и изключително директна - „не цепи басма на никого“. „Президентът иска да промени всички тези баланси, за които говорите, че трябва да бъдат запазени“ - казва му тя един ден. „От нас се иска да ритнем шахматната дъска и да гледаме как фигурите падат“ – допълва още Кондолиза Райс.

Вътрешно европейско разделение

Останалото е известно: видяхме как падаха фигурите. През март 2003 г. САЩ нахлуват в Ирак, за да свалят Саддам Хюсеин. Твърдят, че разполагат с доказателства, че в Ирак има оръжия за масово унищожение. Този път се нуждаят от помощта на Европа, но тя е разделена в резултат на активния натиск на американската администрация на Буш, която, по думите на министъра на отбраната Доналд Ръмсфелд, създава два лагера: „новата Европа“ срещу „старата Европа“. Това е малко преувеличено, тъй като, освен Великобритания, към американската коалиция се присъединяват и Испания на Хосе Мария Аснар, и Италия на Силвио Берлускони. Германия и Франция са начело на старата Европа, която представлява мнозинството. Към нея се присъединява и Русия, която не желае да изпусне последния влак.

Това съпротивление на европейските правителства е донякъде следствие на революциите от 1989 г.: новите демокрации в Централна Европа са с решително проатлантически настроени. Те са благодарни на Рейгън и на Буш старши, че са им помогнали да се освободят от лапите на съветския империализъм. Че са им съдействали да се присъединят към НАТО и че са гарантирали тяхната сигурност. Тридесет години по-късно, при Доналд Тръмп, това разделение все още е валидно.

Но лошите „ученици“ от западния лагер – от Париж и Берлин – плащат скъпо за съпротивата си. В нота до Буш, разсекретена по-късно, Ръмсфелд пише, че е убеден, че „Франция иска да унищожи НАТО“. През пролетта на 2003 г. американските медии приписват на Конди Райс следната формула: „Накажете Франция, игнорирайте Германия, простете на Русия“. Париж се бори с всички сили да получи разрешение да изтегли в родината им седемте френски граждани, задържани в залива Гуантанамо през 2002 г. по подозрение в тероризъм. Според преценката на дипломата от НАТО, целият този период се характеризира с това, че „САЩ престават да смятат, че техните съюзи са най-важни“.

Атмосферата е отровена не само по линия на Атлантика. И между отделните европейски държави отношенията са отвратителни. Когато става ясно, че авантюрата в Ирак е катастрофа, ариите от типа „Нали ви казах“ в изпълнение на френския президент възбуждат британеца Тони Блеър. Карат го да вземе отношение по тях по време на европейските срещи на върха.

Питър Манделсън, който е министър в кабинета на Блеър, преди да бъде назначен за еврокомисар, признава до каква степен разривът заради инвазията в Ирак е отровил Европейския съюз (ЕС). Той го разделя в период, когато трябва да се започнат реформи и разширяване на Съюза. „Ирак лиши Блеър от възможността да председателства ЕС“, заявява бившият еврокомисар по търговията Питър Манделсън. След приемането на Лисабонския договор, Ангела Меркел и Никола Саркози се разбират, че през 2009 г. Тони Блеър [който напуска британската политика през 2007 г.] ще бъде първият президент на модифицирания Съюз. Но последиците от разрива заради Ирак са твърде сериозни. Вероятно ситуацията днес би била много по-различна, ако Блеър бе имал възможност да председателства Европейския съюз.

Джордж Буш е преизбран през 2004 г. и решава, че е дошъл моментът да залепи счупените парчета. През февруари 2005 г., малко след номинацията си, той започва да го прави, обикаляйки Европа. В Брюксел, Майнц (Германия) и Братислава е приет добре от европейските си колеги. Там също решават да започнат отначало, противно на общественото мнение, което е изключително враждебно към екипа на Буш. Но се очертават и други разделителни линии: по отношение на Иран и Китай, където европейците искат да отменят ембаргото, особено оръжейното спрямо Пекин.

Симптоматичният Ирак

Изследователят от Европейския съвет за външни отношения в Лондон Джеръми Шапиро признава, че е напълно възможно тъкмо американската реакция на 11 септември да е „посяла семената“ на трансатлантическите разделения. „Съединените щати прекалиха“, признава той.

„Те започнаха твърде много да си вярват колко морална е тяхната кауза... и това беше разкрито в иракската афера.“ Въпреки това, Шапиро е твърдо убеден, че интервенцията в Ирак и действията срещу режима на Саддам Хюсеин е трябвало да бъдат подкрепени от европейците: „От 25 страни членки на ЕС 14 бяха в коалицията. И от шестте големи европейски държави четири бяха начело“. Но за него не Ирак разделя Европа, а Съединените щати: „Въпросът беше - подкрепяме ли САЩ в това глупаво приключение или не? Питането не беше дали приключението е глупаво“.

Той също така смята, че трябва да търсим причините за отдалечаването на Съединените щати от Европа тъкмо в започналите трансформации през 1989 г., а не толкова в 11 септември или във войната в Ирак. „Ирак беше само симптом“, казва той. „По времето на Съветския съюз САЩ си даваха сметка колко важно е европейското единство. Виетнам можеше да бъде първият Ирак, но европейците не му се противопоставиха, защото беше Студената война.“

След Студената война Европа вече не е толкова интересна за Вашингтон.

НАТО като „охранителна фирма“

Центърът на тежестта на света се измества. Барак Обама прави прочутото си „завъртане“ към Азия и обявява европейците за „потайни пътници“, които искат да се възползват от американската система за сигурност, без да плащат. Доналд Тръмп не казва нещо по-различно, но се изказва по-грубо, когато атакува Ангела Меркел по време на първата им среща на върха на НАТО.

Тръмп ръководи НАТО „като охранителна фирма“, казва Юбер Ведрин. „Нещо, което европейците не желаят да проумеят“, съгласява се Джеръми Шапиро и добавя: „Но и Америка не се интересува от тях. Единственото, за което Тръмп го е грижа, е къде да продава оръжията си. Те трябва да се купуват“. Накратко, Европа може да прави каквото си поиска, стига да запази абонамента си за „охранителната фирма“. Но нещата не са толкова прости... защото продължава да съществува тази вечна американска неяснота по отношение на европейската отбрана: Вашингтон моли европейците сами да се грижат за безопасността си, но когато те започнат да го правят, Съединените щати веднага се активират. Те са неспособни да се откажат от господството си над Европа и настръхват, когато французите рекламират концепцията си за „стратегическа автономия“. Достатъчно е словосъчетанието „европейска армия“, използвано от Еманюел Макрон, за да се разпалят страстите.

Въвеждат се и други форми на военно сътрудничество. Американските офицери, които не обърнаха внимание на френския генерал в Тампа през 2001 г., са бесни на французите, които подкрепят борбата срещу тероризма в африканския Сахел. „Френските военни заеха мястото на британците по скалата на ценностите на Пентагона“, коментира с ирония американски експерт.

Причината е, че военните от Обединеното кралство, травмирани от иракското фиаско, изправени пред обществено мнение, враждебно на всякакъв тип намеса, и обезкървавени от бюджетните съкращения на консервативното правителство на Дейвид Камерън, вече не са интересни за командващите щабове от другата страна на Атлантическия океан.

За хората, довели до катастрофата в Ирак. Това е само една от трансатлантическите ударни вълни след 1989 г. в момент, в който през ноември 2019 г. френският президент Еманюел Макрон обявява, че организацията на Северноатлантическия договор е в „мозъчна смърт“ и трябва да се бори за оцеляването си.

Западът вече не е въпрос на ценности, а на интереси, които понякога се сближават, но в повечето случаи се разминават.

Силви Кофман

Монд (със съкращения), 12.11.2019

Превод от френски **Иван Николов**

Социалдемокрацията, потъналият континент

„Какъв кошмар!“ - възкликва Тони Блеър на френски и потъва във фотьойла си в своя кабинет в централата на Института за глобална промяна, организацията, която ръководи в централен Лондон. На разумно разстояние от „Уайтхол“, кварталът с министерствата и Уестминстърския дворец, където се намират сградите на Парламента. „Кошмарът“, разбира се, може да е само „Брекзит“, който изглежда предопределен в онзи октомврийски ден заедно с хаотичното му, но сигурно развитие до ръба на пропастта. От учтивост или може би от състрадание, събеседниците на Блеър му отговарят, че кошмарът в този момент е общо явление в целия западен свят. „Не и във Франция!“ - отвръща той с блеснал поглед.

Тони Блеър не е на власт от дванадесет години, но в онази сутрин предпочита да говори тъкмо за Еманюел Макрон, отколкото за очевидния срив на социалдемокрацията – тема, предварително обявена за централен фокус в интервюто ни с него. Сякаш, споменавайки името на младия френски президент още в самото начало, Блеър иска да отблъсне мисълта за смъртта на европейския център-ляво – политическа конфигурация, която усилено се е стремял да създаде. А Макрон знае как се печелят избори двадесет години след примера на Блеър - със същото реформаторско говорене, характерно за архитекта на „новия лейбъризъм“.

„Най-важното нещо за френската социалистическа партия е да разбере защо изведнъж се оказа с Макрон“, казва бившият британски премиер. Питам го какво е неговото мнение.

„Защото е сред политическите лидери с най-ясна мисъл, защото разбира технологичната революция и си дава сметка, че не можем да отговорим на предизвикателствата на съвременния свят с национализъм или с остаряла лява политика. Вероятно има хиляди неща, в които хората могат да го обвинят, но външният поглед в онзи момент показва, че Франция е по-скоро във форма.“

Ненадминат хоризонт

Макрон е обявен за престолонаследник от самия Блеър. Ако има някой, който сериозно се е опитал да вдъхне нов живот на социалдемократическия идеал в началото на XXI век, това е Тони Блеър. Той дори успява да го направи, като ръководи старата Британска лейбъристка партия, освежавайки я с полъха на новия лейбъризъм. Партията му може да се похвали с три последователни победи през 1997 г., 2001 г. и 2005 г., преди през 2007 г. Блеър да отстъпи мястото си на стария конкурент Гордън Браун.

Напускането му по време на третия мандат най-малкото ще му спести унижението от поражението на лейбъристите през 2010 г., когато приключи епопеята на трансформирания блок център-ляво. В останалата част от Европа упадъкът на социалдемократическите партии вече бе започнал, дори и да не си давахме сметка за това. Изборът на Франсоа Оланд през 2012 г. може би караше френските социалисти да вярват, че всичко продължава „както преди“.

„Както преди“ ... но преди какво? Без съмнение - преди 1989 г. И за левицата в Западна Европа революциите в Източка, заедно с краха на комунистическата идеология, представляват основна повратна точка. Първо, наистина има повярвали в алтернативата, че след разпадането на СССР и прехода на Китай към пазарна икономика, „капитализмът се явява непреодолимият хоризонт на нашето време“, обобщава социалистът Анри Вебер, перифразирайки думите на Сартр за марксизма. От друга страна, западните социалдемократи, на фона на общата еуфория, по онова време дори не подозират, че тези революции носят в себе си ферментите на собствения си упадък.

По онова време Франсоа Оланд е депутат, избран от Корез. Той е един от онези, които не виждат надигащата се буря. „Не можехме веднага да си дадем сметка какво се случва [през 1989 г.]“ - уверява ни той тридесет години по-късно, седнал на заседателната маса в кабинета си на улица „Риволи“ в Париж, където работи след края на своя мандат като президент. В краката му лежи Филае – неговият черен женски лабрадор.

Той се връща към спомените си: идеята е, че Горбачов ще измисли система, която ще допусне смекчаване и либерализация, без това да означава, че съветските печати и граници ще изчезнат. Когато най-накрая системата се срива напълно, тогава, по думите на бившия държавен глава, настъпва голямата победа за социалдемокрацията – рухващият свят е голямата идеологическа победа. Комунизмът се е провалил, след като свободата е надделяла.

Краят на стария социализъм

Любопитното е, че лидерите на новите демокрации в Централна Европа нямат желание да станат социалисти. „Представяхме си, че социалдемокрацията ще формира бъдещите лидери“ - продължава Оланд. Но Бронислав Геремек или Вацлав Хавел не бяха социалдемократи! За тях бе невъзможно да бъдат свързани с думата „социализъм“, нещо, което ние трудно можехме да разберем.”

От своя страна, през 1989 г. Тони Блеър бързо вижда „края на стария социализъм“. Тази промяна доказва необходимостта да се постигне баланс между държавата и пазара в рамките на демократичната система.

„Това е поуката, която си взехме от онова време, и тя очевидно облагодетелства хора като Бил Клинтън в Съединените щати [избран в края на 1992 г.] и мен - във Великобритания.“

Пет години по-късно, когато е на 41 години, Блеър застава начело на лейбъристите. „Бях решил“ - пише той в „Спомени“[1] – „да бъда архитект на революционен проект, който се развива постоянно и не подлежи на оспорване“.

Но според историка Ален Бергуниу, автор на няколко книги за социализма, „с падането на комунизма социалдемократите са лишени от враг. Те губят част от силата си, възможността да бъдат между двете - между капитализма и комунизма“.

Изчезването на полезния идеологически противник е свързано с две други чувствителни явления от края на 80-е години на миналия век: началото на икономическите мутации на глобализацията и културните еволюции, предизвикани от обществата в развитите държави. Ален Бергуниу си припомня, че 1989 г. във Франция се свързва със случая, известен като „забрадката от Крейл“[2]. Това е първият конфликт, който разделя левицата по въпросите на секуларизма и ислямската бурка - тема, която продължава да разделя тридесет години по-късно.

Парадоксалното е, че по онова време социалдемокрацията, голямата надежда на посттоталитарна Европа, започва да набира сили. Тя жъне изборни успехи в първите години на новия век и дори изглежда, че ще царува дълго на континента - в края на хилядолетието от петнадесет държави членки на Европейския съюз, дванадесет са управлявани от социалдемократически партии. Европа е розова. Какво, всъщност, се е случило?

Как стана толкова бързо този преход – първо бяха успешни, а днес залязват? Защо днес тези партии са в „терминален стадий“, като например във Франция; или бележат спад в подкрепата от 40% на 20% - като, например, в Германия; или се разтварят в невероятни коалиции, противно на характера си, като, например, в Швеция? С други думи, кой уби социалдемокрацията?

Отворихме кутията на Пандора

„Социалдемокрацията се глобализира с пълна сила. С пълна сила!“ Питайте затова Жозеп Борел, сегашния външен министър на Испания. Той е социалист от самото начало, но таен по времето на Франко. Той обаче няма нищо да ви отговори. Белязан е от един исторически епизод. Държавен секретар е по финансовите въпроси в правителството на социалиста Фелипе Гонсалес и представлява страната си на европейско съвещание, на което трябва да вземе решение за либерализацията на движението на капитали. Годината е 1988.

Глобализацията, подчертава Жозеп Борел, „означаваше, че за капитала няма да има граници. Франция и Испания, управлявани от социалистите, се противопоставяха на желанието на всички останали циркулацията на капитали да бъде либерализирана без предварителна фискална хармонизация. Накрая, в един момент, от Елисейския дворец склониха да отстъпят и Мадрид ги последва“.

За Борел тази голяма отстъпка от страна на Париж и Мадрид, която отваря пътя към данъчната конкуренция и лишава държавите от възможността да продължат да облагат капитала с данъци, „отслабва базовия ресурс на социалдемокрацията“. А дали по онова време някой изчислява какъв ще е ефектът от решението? „Аз, да“ – казва с лека полуусмивка Борел. „Казах им, внимавайте, че отворихме кутията на Пандора!“

Либерализация без ответна мярка

„Това е история за баланса на силите“, коментира днес Юбер Ведрин. В книгата си „Световете на Франсоа Митеран“ (2016) бившият министър на външните работи от кабинета на социалистите дава своето обяснение за конфронтацията: именно Германия на консервативния Хелмут Кол в началото на 1988 г. настоява за либерализация на движението на капитали в контекста на единния пазар.

„Не бяхме в състояние да му откажем. Щяхме да сме единствените“ - пише Ведрин.

Но Митеран се бори най-вече срещу Маргарет Тачър, за да постигне и хармонизация в облагането на спестяванията и да избегне данъчния дъмпинг. В края на юни Хелмут Кол изглежда склонен да пощади Франция, но влиза в конфликт с либералите в коалицията си. В крайна сметка, германският канцлер „ни обърна гръб“, съжалява Ведрин. Така либерализацията на движението на капитали се извършва, без да се предвидят ответни мерки в сферата на данъчното облагане.

Шведският ветеран на социалдемокрацията Ингвар Карлсон, който наследява убития през 1986 г. министър-председател Улоф Палме, а после изкарва и втори мандат, продължава и на 85-годишна възраст да размишлява върху залеза на политическото движение, с което толкова силно се идентифицира родината му.

- Да - казва той - направихме голяма грешка. Ние подценихме политическата сила на неолиберализма.

Самият той е бил убеден, че „скандинавският модел“ е толкова дълбоко вкоренен в разбиранията на шведските избиратели, че те ще продължат да го предпочитат. Хвърляйки поглед назад, той стига до извода, че силите на социалдемокрацията са отстъпили пред авторитета на икономисти, като Фридрих Хайек, Милтън Фридман и колегите им от Чикагската школа – авторитет, с който те се ползват в академичните среди; отстъпили са пред аурата на Роналд Рейгън и Маргарет Тачър, а не на последно място, и пред влиянието на света на бизнеса върху мозъчните тръстове и политическите партии.

„Глобализацията допълнително засилва неолибералните сили“, казва бившият шведски премиер. „Държавите са загубили част от своята власт; капитализмът лесно се разпространява през границите. И икономическият прогрес, който постигаме в полза на хората, драстично се променя през последните тридесет години: разликата между богати и бедни се увеличава, големи групи хора се чувстват изключени и социалдемократическите партии губят много от избирателите си в полза на десните популистки партии.“

Следователно, глобализацията и неолиберализмът са големите виновници. Питър Манделсън, блестящ сратник на Тони Блеър в приключението „нов либерализъм“ - министър, а след това еврокомисар, стига по-далеч в самокритиката.

„Изпитвахме прекалено самодоволство от способността на глобализацията да променя нещата - както по отношение големината на пая, така и по въпроса за умението ни да го разделим по равно“, казва той. „Ние, политиците, не си свършихме работата, която се състоеше в това да създадем приобщаваща и справедлива глобализация.“

И все пак, това е работа на „новия лейбъризъм“: да приеме глобализацията и помогне на гражданите да намерят своята ниша, да станат конкурентоспособни дори, вместо да я отхвърлят. Двамата талантливи политици, оставили следа през 90-е години именно с визията си за прогрес, адаптиран към революцията на глобализираната икономика, са Бил Клинтън и Тони Блеър.

Двамата мъже стават много близки още преди Блеър да дойде на власт. Те са млади, амбициозни, отлични оратори, убедени, че вече не се занимават с политика като в ерата на бейби бума и не се страхуват от иновации.

Подобно на Клинтън и неговата Демократическа партия, и Блеър работи с мисълта да пренасочи лейбъристите. „Новият лейбъризъм“ е „самолетоносачът“ на „третия път“, разработен от социолога Антъни Гидънс и екип от блестящи британски интелектуалци. Това е най-сериозният опит за предефиниране на социалната демокрация в условията на света след 1989 г. Блеър, който има дълбоко европейско виждане, се съюзява с Герхард Шрьодер, германския канцлер социалдемократ. През юни 1999 г. те публикуват общ манифест, представен в медиите като „англо-германския трети път“, който вероятно ще изстреля традиционното ляво към висините.

Двамата автори предлагат на Лионел Жоспен, тогава социалистически премиер, да се присъедини към тях, но той отказва. При споменаването на този епизод, Тони Блеър се усмихва: „Френската традиция е различна, бих могъл да го разбера“, казва той. „Винаги съм харесвал Жоспен и несъгласието, което имахме помежду си, не ме смути“.

В действителност, разногласието между дуото Блеър-Шрьодер, от една страна, и Жоспен, от друга, представлява спор по същностни въпроси. „Да“ за пазарната икономика, „не“ за пазарното общество - казва Лионел Жоспен. Самият той настоява за „контролирана модерност“. За френските социалисти линията на Блеър е тази на социаллиберализма, дори на „Тачеризма с човешко лице“: Партията на френските социалисти въплъщава традиционния социализъм, истинския.

Спрен Франсоа Оланд, манифестът [Блеър-Шрьодер] пропагандира пазара, конкуренцията, промените на пазара на труда в по-голяма степен, отколкото бихме искали. Ние държим на тезите си, когато държавата все още е играела роля и е била по-социалистическа, по-традиционна, като 35-часовата работна седмица. Ето затова не сме съгласни и се обявяваме против.

Пропусната ли е възможността за създаване на голямо модерно европейско социалдемократическо движение? Лионел Жоспен не пожела да отговори на нашите въпроси, като избра да „продължи да не говори публично“.

Бодо Хомбах от германската Социалдемократическа партия, който беше написал манифеста за Герхард Шрьодер, също отказа да ни даде интервю. Що се отнася до Герхард Шрьодер, той днес е по-зает с дейността си в големи руски компании, отколкото с анализ на упадъка на неговата партия. Избран за канцлер през 1998 г., той загуби изборите през 2005 г., след като започна реформите от Програмата си за 2010 г., преобразили германската икономика. Но от тях полза извлича християндемократът Ангела Меркел.

В звездния миг на социалдемокрацията има някои опити за обединяване на красивите енергии. През ноември 1999 г. „Срещата на върха за модернизацията“ събира звездите на новата левица във Флоренция. „На форума се бяха събрали Клинтън, Блеър, Шрьодер, Жоспен, италианецът Масимо Д'Алема и дори бразилският президент Фернанду Анрике Кардосу“. „Клинтън е начело на кормилото, харесва сблъсъка на идеи“, припомня си Франсоа Оланд. Шрьодер е последователен, прагматик. А този, който мисли и концептуализира със сериозен интелектуален багаж зад гърба си, е Блеър. Той е векторна величина. Събирането е престижно, но до трети общ път не се стига.

Когато на следващата година в Берлин се организира подобна среща на върха, историкът Пиер Розанвалон дори го описва като „електрошок“ в книгата си „Нашата интелектуална и политическа история, 1968-2018” (Seuil, 2018). Той е изключително впечатлен и намира дискусиите за „разочароващи“ – „сякаш бях се озовал в клуба на умерените старци – мъдреци“. Моментът за действие е отминал. Кутията с идеи е празна.

11 септември и финансовата криза

Двадесет години по-късно Франсоа Оланд не крие възхищението си от Тони Блеър. „Блеър беше блестящ, емблематичен и съблазнителен, въпреки че не ни донесе радост“, казва той. Срещу него имаме Жоспен, който въплъщава френския социализъм и реформата на държавата. Но провалът на Жоспен на президентските избори през 2002 г. доказва преимуществото на Блеър. В края на 2002 г. Блеър събира лидерите на европейските социалдемократически партии на „Даунинг стрийт“ 10. И Оланд е там.

„Блеър ни каза: „За да спечелите изборите, първо, трябва да наложите тема; след това да видите темата, защитавана от противоположния лагер. Ако успеете едновременно с това да наложите и своята идентичност, тогава победата ви е напълно постижима“.

Междувременно настъпва 11 септември 2001 г. и светът става друг. „Докато се играе със социални и икономически политики, е добре“ - казва Оланд. „Но когато тероризмът и сигурността излязат на дневен ред, нещата се променят“. Партията на френските социалисти води предизборната си кампания 2002 г., говорейки за заетостта. „Жоспен преди нас разбра, че нещата няма да станат по план: той преживя 11 септември отвътре, в правителството. Въпросите за идентичността, сигурността и миграцията стават част от кампанията.“ Но това не са теми на социалдемократите и резултатът за тях е фатален.

Тони Блеър идентифицира две събития, които обясняват в очите му краха на център-лявото: „След 11 септември“ – това е метафора както за войната в Ирак, така и в по-голяма степен за финансовата криза от 2008 г. Всичко това промени контекста. Левицата започна да бърка кризата на финансовата система с пазарната криза. Тя видя доказателства, че капитализмът не може да работи – което, разбира се, не е вярно! И левите партии завиха наляво. Това, плюс идеята, че изолационизмът е единственият отговор на интервенциите в Афганистан и Ирак, са грешки. Те обясняват защо левицата вече не е на власт почти никъде в западния свят.“

Питър Манделсън е по-самокритичен. В глобализацията, анализира той, „имаше повече губещи, отколкото очаквахме. Въпреки че новият лейбъризъм беше социалдемократичен и водеше силно преразпределителна политика, ние не обърнахме достатъчно внимание на неравенствата, създадени от финансовата глобализация. Тя не бе регулирана в достатъчна степен“.

Кризата от 2008 г. е истинско земетресение, тя е пагубна не само за социалдемократическите партии. Ударите ѝ все още се усещат във всички демократични политически системи - и отдясно, и отляво. Класическият модел на политическата партия е в дълбока криза. „Политиката е преобърната, както всичко останало в XXI век“ - отбелязва Манделсън.

Тони Блеър, който изглежда вечно млад на 66 г., намира разцепването сред политическите партии по линията „отворено-затворено“ по-актуално от опозицията „ляво-дясно“. Той определя себе си като „модерен, прогресивен социалдемократ“ и казва, че ако беше министър-председател днес, „щеше да се фокусира като лазер върху имиграцията“. „Ако не сме готови да се сблъскаме с тези проблеми, десницата ще ги експлоатира“, добавя той. От нас зависи! Проблемът вляво е, че левицата иска да се занимава само с теми, с които се чувства комфортно...

„Европейският социализъм, отслабен и разделен, преминава през нова криза на идентичността“, заключава историкът Ален Бергуньо.

Като отглас от неговите предупреждения левицата на лейбъристите под ръководството на Джеръми Корбин току-що постави на дневен ред въпроса за Клауза IV. Това е член от Кодекса на труда, формулиран през 1917 г. - клауза, защитаваща „колективната собственост върху средствата за производство, дистрибуция и обмен“. Тя бе изменена през 1995 г. след шест месеца разгорещени дебати по настояване на Тони Блеър. Днес лейбъристите настояват за връщане на старата Клауза IV в устава на партията и са сформирали работна група по въпроса.

След кризата от 2008 г., „европейският социализъм, отслабен и разделен, преминава през нова криза на идентичността“, заключава историкът Ален Бергуньо в края на нашето интервю.

Той става, но в момента, в който си тръгва, изведнъж променя позицията си. „Винаги е интересно да се говори за изчезнал континент“ - добавя той.

Силви Кофман

Монд (със съкращения), 14.11.2019

Превод от френски **Иван Николов**

1 „Mémoires“;издателство „Albin Michel“, 2010

2 Във френския град Крейл три гимназистки решават, че ще стоят в клас със забрадки.

Ако не ти се пише, не е нужно литературно да мастурбираш

Разговор с Владимир Сорокин

Владимир Сорокин отново е в центъра на вниманието - след сборника му с есета „Нормална история”, излезе посветеният му документален филм „Сорокин-трип”.

- В статията си „Похвално слово за щампата или Родна кръв” Петер Вайл сравни романа „Сърцата на четиримата” с „Криминале” и ви нарече с Тарантино съмишленици, „едва ли не съавтори”. Как се отнасяте към този режисьор и какво мислите за новия му филм?

- Обединява ни интересът към изкуството - и това как го възприемат хората. Тарантино е обсебен от киното, аз – от литературата. Преди дни гледах „Имало едно време... в Холивуд” и много се изкефих – струва ми се, че е един от най-добрите му филми. Трябва да се отбележи, че се различава от другите филми на Тарантино: обичам, когато човек прави неочаквани ходове и излиза от старата стилистична кожа.

- Пишете, че киното е „наркотик, без който не можем”. Какви филми (или може би сериали) ви направиха впечатление последната година?

- Последното ми силно впечатление е доста старо – „Меланхолия” на Ларс фон Триер. Не бих казал, че след него някакъв филм ме е потресъл. Гледам сериали с половин око и обикновено след втория епизод губя интерес. Изобщо, според мен, идеалният продукт е този, който те кара да забравиш кой си, къде си, кога си. Много добре си спомням как на 13 години гледах в летния театър на Биково „Великолепната седморка”. Минаха час и половина, излязох сред нощния вилен ландшафт и не можех да разбера къде е домът ми и накъде трябва да тръгна. В това е силата на изкуството – както в разказите на Кафка, например, или началото на „Лолита” на Набоков.

- Като казахте Кафка и Набоков, в „Нормална история” разказвате, че освен тях, на ранните ви работи силно е повлиял Оруел. Разбираемо е с какво могат да ви запленят модернистите, но какво особено от езикова гледна точка има в оруеловската проза?

- Оруел, разбира се, на първо място е журналист и книгите му са много публицистични. Но обичах „1984” – роман за тоталитарното общество, което бе различно от нашето; беше ми интересно да пресмятам с какво точно. Така че, бих уточнил тази триада – все пак, не Оруел, а Джойс – цял живот чета неговия „Одисей”. Общо взето, това са каменните костенурки на литературата, на които можеш да се опреш. Но пишещите на руски литератори си имат свои реликтни костенурки – дори с по-голям размер. Едната ѝ лапа ще покрие половин литературна Европа.

- Как се запознахте с авторите на „Сорокин-трип” Антон Желнов и Юрий Сапрыкин? Гледахте ли филмите за Саша Соколов и Иля Кабаков?

- Гледах ги, да. А след това ми звънна Антон и ми предложи да участвам във филма. Е, веднъж в живота може да си позволиш да бъдеш насекомо под стъкло.

- От филма и книгата се научават доста подробности за вас. Не ви ли беше страх така да се разкривате?

- В никой филм човек няма да разкаже нищо съкровено за себе си. Просто или казваш да, или не. Аз казах да: не виждах повод да откажа на Антон и Юрий, защото са умни хора. Наистина, пиша необичайни неща, които до днес шокират мнозина. И, за разлика от авторите, които ходят с черни очила и не допускат да себе си журналисти, аз никога не съм притежавал патоса на затворничеството. Затова смятам, че писателите имат малко сенчести места. Сред тях са интимният живот, отношенията с роднините, с близките приятели, но там е невъзможно да се проникне с помощта на филм. А всичко друго не е тайна. Аз съм жив човек, роден в село Биково и израснал в съветския лагер, по принцип нямам тайни. А и възрастта ми е такава, че какво да крия? По-голямата част от живота ми мина.

- Като споменахте затворника с черните очила, в книгата пишете, че с Пелевин не сте се виждали от 13 години. Какви са отношенията ви?

- Към Виктор продължавам да се отнасям със същото дълбоко уважение – той е голям писател. Няколко пъти сме се виждали. Стори ми се прекалено затворен човек – никакви близки отношения на чаша саке не се получиха помежду ни. А и после – когато ходихме в Токио в суши бар, той вече беше трезвеник.

- През 2013 той препраща към вас в „Батман Аполо”, а после – вие към него в „Телурия”. Излиза, че следите новите му книги?

- Да, това беше обмен на бумеранги. Ако голям писател ти мята бумеранг, трябва да го оближеш, много да го посолиш и да го върнеш по-силно. Що се отнася до новите книги на Виктор, привикнал съм към силни наркотици и обичам литературата да ме потриса. В „Чапаев и Пустота” и другите ранни работи на Пелевин имаше такива страници. Но година след година той сякаш пише една книга и ми е ясно как тя е направена. Уви, това не ме заразява. И му пожелавам да напише още една потресаваща книга.

- Нужна ли е на писателя ярка биография, за да съчинява проза? И нужно ли е на читателя да знае колкото се може повече за автора, за да разбира правилно него и текстовете му?

- Има автори, които е невъзможно да откъснете от собствения им живот, биографиите им са силно свързани с това, което пишат – например, Хемингуей, Хенри Милър, Жьоне. А има автори, които в бита си са сиви мишки, но пишат фантастични неща. Набоков е водил рутинен академичен живот – не е бил в затвора, не е участвал във войни, никого не е убивал, освен пеперуди. И Джойс, и Кафка са били такива. Що се отнася до читателя, той иска да се довери на писателя и затова така се придържа към биографията. Но все пак ми се струва, че това е измамно, защото писателят не знае с какъв орган пише – никой не може да поиска да го види, да му даде да го подържи. Творчеството е абсолютно загадъчно нещо.

- Четете ли какво пишат за вас критиците?

- Умните рецензии, разбира се, само че в Русия винаги е имало дефицит на умни критици. А за глупавите рецензии през десетилетията съм отгледал такава кожа на носорог, че изобщо не ги забелязвам.

- Преди година казахте, че пускате сборник с разкази, защото роман не ви се пише. Сега публикувате есета. Излиза, че сега съвсем не е време за белетристика.

- Много рядко пиша есета и просто реших да издам наведнъж всичко, което се е събрало през последните 20 години. Да, сега съвсем не е време за литература. Вихри се тоталната агресия на визуалното, то натиска мозъците от всички страни и текстът отива на сянка. Прочее, именно на текста в крайна сметка се опират всички сериали. Сега е епохата на журналистите, политтехнолозите, телевизионните наблюдатели; на текстовете в социалните мрежи – всички се почувстваха писатели и това породи мътен океан от графомания. Времето така бързо потече, че е мъчително за авторите и в Русия, и по света. Писателите са тежки танкове – необходимо им е време, за да настроят оптиката към обекта. Но ако обектът се движи толкова стремително и мутира, оптиката трябва постоянно да се обновява, а това е сложно. През 90-те не писах романи – времето така стремглаво се променяше, че езикът на литературата не успяваше да го догони. Тогава най-бърза беше телевизията. Сега ситуацията е подобна, но телевизията се обезцени – вече малко се гледа. А светът все повече се усложнява – мълниеносно се движи към гротеската. За да се опише адекватно, е необходима рамка от супергротеска или чиста феноменология, но това вече е документална литература. Така че, сега за пореден път реших да помълча. Това писателят трябва да го умее – по-добре да натрупа литературна сперма и да подготви оптиката.

- Казвате, че големите наративи напускат литературата и отиват в киното. Правилно ли разбирам, че вашата „Трилогия Лед” е била опит за литературен епос – може би последният от този род?

- Да, имаше такъв опит. Изгубих пет години за това. Що се отнася до последното – не съм аз този, който ще отсъжда.

- Заглавното и най-дълго есе в сборника е посветено на „Норма”. Смятате ли този роман за най-големия си успех?

- Да, ако говорим за съветския период. Започнах „Норма” през 1980 г. и го завърших през 1984 г. Тогава съветският свят вече мутираше и започна да издъхва; съветският лагер се разпадаше на парчета. Затова разни хора казват, че романът ми е паметник на совката (*игра на думи: „совка” като „нощната птица” сова, но и абревиатура на „съветски човек” – бел. ред.*) - нямам нищо против. Доволен съм от текста. Трудно е за писателя да оценява своите работи, но аз съм доволен от това произведение и от това, че се получи от съвсем различни парчета. Между другото, Максим Диденко ще поставя „Норма” в Театъра на Малая Бронная.

- А коя тогава, според вас, е главната ви книга от руския период?

- Не знам. „Лазурната мас” не е за совката и не е за Русия. Трудно е да се каже за какво е. Останалите – също. Навярно „Денят на опричника” – заживя свой си живот, с годините набираше енергия и си намира нови читатели. Да си призная, не съм очаквал това. Мислех си, че е еднократно изявление, а повестта попадна в някакъв нерв на постсъветския живот и той я повлече подире си. Като писател съм доволен, но като гражданин - по-скоро отчаян.

- Изреждайки жанрове и стилистични модели, вие последователно унищожихте соцреалистичната, дисидентската и класическата проза и разголихте тоталитарната природа на езика. Какво ви кара да пишете сега сюжетен текст – няколко десетилетия след „Трийсетата любов на Марина”, „Роман” и „Сърцата на четиримата”? Не виждате ли някакво противоречие?

- Има, разбира се, огромна разлика. Но е нужно да пиша, докато ми се пише – все пак, това е професията ми. И ако има идеи, те започват да излизат от теб и нищо не можеш да направиш – това е чисто физиологичен процес. Ако ги няма дълго, също е мъчително. Но писателят трябва да умее да се измъчва. Има най-различни начини да се преодолява кризата. Някои пият – Хемингуей, например. Жена му решила да го прати в клиника, за да се лекува с модната тогава електрошоковата терапия. В резултат, той забравил наполовина английския език и изобщо всичко приключило печално. Така че е по-добре да се вслушваш в себе си. Ако не ти се пише, не е нужно литературно да мастурбираш. Сега съм зает с дреболии, с други жанрове, може да напиша пиеса, да нарисувам картина или да правя друго, само не и роман.

- С ”Телурия” предрекохте идването на новото Средновековие. И действително, тогавашната културна („Игра на тронове”) и политическа (масовите миграции) ситуация също по своему го анонсираха. Потвърждава ли се прогнозата ви от 2013 г.?

- Всички говорят за грубостта на нравите на елитите, за активното преселение на народите и дивите политици, които идват на власт и транслират средновековни идеи. И мисля, че идеята за новото Средновековие още не се въплътила докрай. Мнозина сега прекаляват с думата „геополитика”. Много новини ми напомнят моята „Телурия”. Но не трябва да се надценява ролята на литературата. Тя е вид антена, която улавя някакви вибрации преди другите хора. Ние, писателите, по-скоро предчувстваме нещо благодарение на тези вибрации, но не влияем на процеса – той е твърде мощен и непредсказуем.

- Преди няколко години съставихте антология на руския жесток разказ. А какви текстове биха влезли във ваш сборник на руския смешен разказ?

- Това е отделен разговор. У нас смешното е много – и в живота, и в литературата.

- Казвате, че пазите вярност към принципите на московския ъндърграунд от 70-те. Какви са те?

- Бих казал, че пазя етична и навярно вкусова вярност към московския ъндърграунд. Отношението ми към съветското, тоталитарното е същото, каквото и тогава. Нямам нито носталгия, нито каквато и да е преоценка – бях и си останах антисъветчик. И това се отнася за литературните вкусове, формирани през 70-те и 80-те, а оттогава те малко са се променили. Знам, че повечето съветски писател са посредствени. Те могат да предизвикат феноменологичен интерес, нищо повече. Това е нещо напълно естествено – ако си се съгласил да се гънеш пред цензурата, вече си посредственост. Големите поети и писатели не приемат това. Те са диви животни, невъзможно е да ги обяздиш. Те или са били унищожени, като Манделщам и Хармс, или са писали за чекмеджето, като Платонов и Булгаков, или са заминали, като Бродски и Саша Соколов. Неотдавна прочетох, че единият от братя Стругацки по настояване на цензора е направил 980 (!) поправки в романа си – не стилистични, а идеологически. И за това той спокойно разказва в интервю! Нима може истински творец да се съгласи на такова нещо? Романът излиза прекалено предсказуем. По-добре да пишеш за чекмеджето. Но, за съжаление, посредствеността се приспособява. Така че са глупост разговорите, че тоталитаризмът е хубав и ражда някакви мощни писатели. Погледнете Сребърния век – колко мощни творци е имало тогава. А ако вземем совките, ще ни стигнат пръстите на едната ръка да изброим ярките писатели, известни в целия свят. Общо взето, след „Светът на изкуството”, авангарда, супрематизма, Русия пропада в културна дупка. Сега виждаме последствията. Особено забележимо е това в руското кино и изобразителното изкуство. Как да се сравнят Малевич и Кандински с тези, които са след тях? Дори в ъндърграунда само един Кабаков е художник със световно име. Но това е капка в морето. А родното ни постсъветско кино, както и футболът, са способни единствено да предизвикват съчувствие.

- Прекарвате много време в чужбина. Нямате ли желание в момент на изострени отношения между властта и обществото да се окажете на мястото на събитията? Или за писателя такава близост с материала е по-скоро вредна?

- И да, и не. Живея между Европа и Русия и това ми дава всъщност нужния ракурс и напрежение. Освен това, не пиша само за Русия – и „Манарага”, и „Телурия” са предимно за Европа. Най-опасно е да се пристрастиш към място и бюро. Да станеш част от него. Не бива да се заседяваш – по-добре да живееш на няколко места. Все пак се старая книгите ми да бъдат различни и мисля, че такъв динамичен живот помага.

- Харесва ли ви вашият трип (*пътуване – от англ.*) – личен и професионален? Какво бихте променили, ако искахте?

- В професионалния съм доволен от всичко. А личното... всички често се срамуваме заради постъпки в миналото. Това е банално.

Разговора води **Игор Кириенков**

Афиша Daily, 29 август 2019 г.

Вестник за критика, дебати и културни удоволствия

K

www.kweekly.bg

Адрес на редакцията

1421 София, ул. *Милин камък* 14, VI етаж

e-mail: kultura@kweekly.bg

Редакционен екип

Копринка Червенкова, Геновева Димитрова, Екатерина Дочева, Людмил Веселинов, Марин Бодаков, Мая Колева, Никола Вандов, Христо Буцев

Автор на главата на вестника Кирил Златков

Издава фондация „Пространство *Култура*“ ISSN - 2603-4441